

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urška Stepanek

Vloga vseživljenjskega učenja za starostnike
Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urška Stepanek

Mentor: doc. dr. Franc Trček

Vloga vseživljenjskega učenja za starostnike
Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

ZAHVALA

Rada bi se zahvalila dr. Franc Trčku za potrpežljivo, spodbudno in dosledno mentorstvo. Hvala za izkazano razumevanje ob časovnem pomanjkanju.

Hvaležna sem vsem, ki so mi stali ob strani, ker sicer ne bi zmogla.

Gremo naprej!

Vloga vseživljenjskega učenja za starostnike

Diplomsko delo obravnava tematiko vseživljenjskega učenja za starostnike. Le-to je pomembna vsebina kvalitetnega preživljanja starosti oziroma tretjega življenjskega obdobja. Raziskovanje tematike vseživljenjskega učenja je pomembno na več ravneh; za posameznika, družbo ter blaginjo države. Zaradi večanja števila starega prebivalstva se vedno bolj čuti potreba po rekonceptualizaciji pojmov, ki zadevajo starost. Starost je družbeni konstrukt in je zato spremenljiv. S starostjo je opažena izguba avtonomije, ki vpliva na mobilnost starejših ter na njihovo dostopanje do izobraževanja in s tem kvalitete življenja. Diplomsko delo opisuje, na kakšen način se kaže izguba avtonomije v življenju starostnikov. Napredek ter tehnologija 21. stoletja omogoča starostnikom nadomeščanje (zaradi starosti) izgubljenih kompetenc (npr. vida, suha). Gerontotehnologija starostnikom lajša življenje in jim omogoča dlje časa trajajočo samostojnost. Po drugi strani povzroča tudi odvisnost, saj starostnikom pogojuje življenje. V tretjem delu se diploma usmeri v kvalitativni pristop. Z analizo pol-standardiziranih intervjujev je tematika iz teoretičnega dela predstavljena s strani starostnikov. Diplomsko delo tako poskuša preiti iz konceptualnih analiz k preučevanju starostnikov samih in njihovih pogledov na obravnavano tematiko ter ugotoviti kaj posamezne vsebine iz izobraževanja (socialne mreže, tehnologija) za posameznika pomenijo.

Ključne besede: vseživljenjsko učenje, starostniki in starost, avtonomija, gerontotehnologija.

The role of life-long education for elderly

The thesis deals with the topic of life-long education for elderly. It is an important determinant of the quality of life in advanced age. Research in the field of life-long education is important for individuals as well as for society and the state. Because of the extension of life expectancy and the resulting growth of people in advanced age there is a need of redefining the terms used with respect to age. Advanced age is a social construct and therefore is prone to change. Ageing is accompanied by loss of mobility which affects ones autonomy as well as access to education and consequently becomes an obstacle for a better quality of life. This work describes the implications of the loss of autonomy in advanced age for an individual. The progress and technology of the 21st century enables the elderly to compensate this lost performance. Gerontotechnology mitigates life and enables longevity, but it makes older people dependant as well. In the third chapter the thesis employs qualitative research method. The analysis of half-structured interviews represents the problem of life-long learning empirically as well. This thesis goes from a conceptual level through to direct research of the elderly population in order to determine their opinion on the topic. There is also an effort to determine the specific meanings that education (social networks, technology) can have for an individual.

Key words: life-long learning, elderly and old age, autonomy, gerontotechnology.

KAZALO

1	UVOD	7
2	TEORETIČNA IZHODIŠČA	9
2.1	Osamosvajanje stare generacije v družbenorazvojni perspektivi	9
2.2	Starostniki kot skupina	10
2.2.1	Potreba po rekonceptualizaciji pojmov, ki zadevajo starost	10
2.2.2	Stigmatizacija starosti	12
2.3	Aktivno tretje življenjsko obdobje	13
2.4	Pojem ter pomen vseživljenjskega izobraževanja za starostnike	16
2.4.1	Socialna izključenost starejših kot omejitev v dostopanju do vseživljenjskega izobraževanja	19
2.5	Koncept avtonomije v tretjem življenjskem obdobju (časovna/ prostorska avtonomija in gerontotehnologija)	20
2.6	Pomen fizičnega prostora pri interakciji med posameznikom in okoljem v starosti	22
2.7	Individualni vidiki (ne)samostojnosti starih ljudi	24
2.8	Tehnologija kot nov izziv družbene pogojenosti (ne)samostojnosti življenja v starosti	25
2.9	Družbeni vidiki (ne)samostojnosti starih ljudi	27
3	ANALIZA INTERVJUJEV	29
3.1	Izobraževanje	31
3.2	Želje, zanimanja, interesi, strasti, radovednosti	32
3.2.1	Pasivno in aktivno preživljanje prostega časa	33
3.2.2	Potek dneva	33
3.2.3	Prihodki starostnikov ter dostop do znanja	34
3.2.4	Kraj bivanja kot omejitev v dostopanju do izobraževanja	35
3.2.5	Želja po pridobivanju formalne izobrazbe	35
3.2.6	Socialno omrežje in izobraževanje	36
3.2.7	Tehnologija	37

4	SKLEP	39
5	LITERATURA	42
	PRILOGE	46
	PRILOGA A: Intervju 1	46
	PRILOGA B: Intervju 2	48
	PRILOGA C: Intervju 3	50
	PRILOGA Č: Intervju 4	51
	PRILOGA D: Intervju 5	52
	PRILOGA E: Intervju 6	54
	PRILOGA F: Intervju 7	55

1 UVOD

Slovenija se, kakor večina držav Evrope, spopada z demografskimi izzivi. Zato je potrebno »oblikovati take politike, ki prispevajo k zviševanju rodnosti, kot tudi politike za spodbujanje aktivnega staranja, postopnega upokojevanja in delovne aktivnosti tako starejših kot mladih« (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2006).

Družba 21. stoletja je tehnološko napredna družba, ki nam omogoča daljše življenje. Vedno več socialno političnih diskurzov najdemo prav na to problematiko, saj problem staranja prebivalstva pomeni tudi krizo v državi blaginje (Filipovič 2010).

Starost je kategorija, ki je družbeno definirana. Spreminja se skozi procese kot so podaljševanje življenjske dobe ter življenjske prelomnice v življenju posameznika. Kranjc (v Kump in Jelenc Krašovec 2009, 9) ugotavlja, da se skupino starejših velikokrat enači s skupino upokojencev. Starost ne predstavlja uniformne družbene skupine tudi zaradi individualnega posameznikovega doživljanja starosti (Kump in Jelenc Krašovec 2009, 12). »Iz različnih razprav lahko sklepamo, da kronološka leta niso najbolj relevantni dejavnik v razumevanju obdobja starejše odraslosti, kajti proces staranja je opredeljen tako kulturno, kot politično in socialno« (Kump in Jelenc Krašovec 2009, 12). V literaturi je opaziti mnogo opredelitev starosti, vendar med avtorji ni konsenza.

Tematika vseživljenjskega učenja je zanimiva ter z vsakim dnem bolj pereča. »Človek je v nenehni hoji za samim seboj, ko ga njegovi lastni dosežki prehitijo pri reševanju socialnih posledic, ki jih povzročajo taisti dosežki« (Trstenjak 1985 v Hojnik 1999, 178).

V diplomski nalogi si bom kot raziskovalni problem zastavila vlogo vseživljenjskega učenja za starostnike. Iz uvodnega besedila izpostavljam cilj ter pomen diplomske naloge. Nadaljujem s hipotezami, le-te bom razvijala v jedru. Prav tako bom v jedru opredelila teoretična izhodišča, ki so pomembna pri preučevanju omenjene problematike. Nadaljevala bom z drugim delom, z opredelitvijo starostnikov kot skupine ter izpostavila potrebo po rekonceptualizaciji nekaterih pojmov, ki se nanašajo na starost. V poglavju o tretjem življenjskem obdobju bom razložila koncept vseživljenjskega izobraževanja. Tretji del opisuje koncept avtonomije v tretjem življenjskem obdobju. Za konceptualizacijo le-tega

bom uporabila pionirsko delo na področju socialne gerontologije v Sloveniji – delo Hojnik-Zupančeve. Opisala bom, kako avtonomija vpliva na interakcije posameznikov z okoljem. Pomen avtonomije starostnikov nadalje pokaže vloga (geronto)tehnologije v življenju posameznika; ki na eni strani pripomore k večji avtonomiji, na drugi strani pa le-tem povzroča odvisnost. Prav tako pa ustvarja novo tržno nišo. V četrtem delu sledi analiza pol-strukturiranih usmerjenih intervjujev, ki sem jih opravila s starostniki. V sklepu bom potrdila ali ovrgla hipoteze, podala zaključke ali morebitne rešitve. To bom napravila z analizo sekundarnih virov.

Cilj diplomske naloge je premislek o novih poteh do vednosti, ki bi prispevale k bogatjenju in kvaliteti življenja starostnikov, saj izhajamo iz teze, da je aktivno t. i. tretje življenjsko obdobje predpogoj kvalitete le-tega.

Pomen diplomskega dela je predvsem v prehodu iz konceptualno-političnih analiz v fenomenološki prehod k preučevanju starostnikov samih in njihovih pogledov na obravnavano tematiko. Z uporabo pol-strukturiranih intervjujev bom poskusila prikazati, kako pomembno in nerazvito področje je to v naši družbi, ter podati smernice/napotke za izboljšavo na tem področju.

V prvi hipotezi predvidevam, da možnosti dostopa do novih znanj pri starostnikih vpliva na bogatitev tretjega življenjskega obdobja in njihovo kvaliteto življenja nasploh.

V drugi hipotezi predpostavljam, da dostop do novih znanj vpliva na povečano avtonomijo starostnikov.

V tretji hipotezi bom poizkusila dokazati, da soudeležba starostnikov v študijskih krožkih širi krog (podpornih) socialnih mrež.

2 TEORETIČNA IZHODIŠČA

V poglavju o teoretičnih izhodiščih bo opisano, kakšne posledice ima staranje prebivalstva na družbo. Zaradi vse večjega števila starostnikov se pojavljajo potrebe po redefiniciji pojmov, ki zadevajo starostnike. Le-ti imajo tudi v svojem tretjem življenjskem obdobju želje in potrebe, ki jih zadovoljujejo, bodisi preko izobraževanja bodisi drugih zanimanj. Na temo stigmatizacije bo razdelana potreba po novi opredelitvi starosti, saj biti star ne pomeni biti bolan. V poglavju »Aktivno tretje življenjsko obdobje« je razdelano, kakšen pomen ima za starostnike izobraževanje in kako vpliva na njihovo kvaliteto življenja. Omenjena bo tudi socialna izključenost, saj so starostniki skupina, ki je velikokrat prikrajšana v dostopanju do različnih družbenih virov. Za kvalitetno preživljanje obdobja starosti je pomembna posameznikova samostojnost. V starosti se le-ta zmanjšuje, vendar jo imajo starostniki moč nadomeščati z gerontotehnologijo.

2.1 Osamosvajanje stare generacije v družbenorazvojni perspektivi

»Podaljševanje življenjske dobe je najbolj značilen demografski pojav sodobne družbe, ki skupaj z zniževanjem rodnosti vodi v staranje prebivalstva« (Dimovski in Žnidaršič 2006, 3). »Staranje ljudi je demografsko opredeljeno z razmerjem med rodnostjo in stopnjo umrljivosti« (Hojnik Zupanc 1999, 41). Družbenorazvojno se lahko omenjeno razmerje opiše v treh zaporednih fazah. V tradicionalni družbi se ohranja demografsko ravnovesje. V dobi modernizacije (naslednja faza) se ravnovesje poruši zaradi nizke stopnje umrljivosti in visoke stopnje rojstev. Na prehodu v postmoderno družbo delež starejšega prebivalstva narašča in število rojstev upada (Hojnik Zupanc 1999, 42; Dimovski in Žnidaršič 2006).

Družbeni razvoj generacije, rojene po 2. sv. vojni, je v zadnjih desetletjih nakazal korenite spremembe. Podaljševanje življenjske dobe in naraščanje števila starostnikov sta vplivala na družbeni sistem (ekonomska varnost starejših ljudi, družbeno organizirana pomoč starejšim) (Hojnik Zupanc 1999, 39–40).

Glede na demografsko razmerje v Sloveniji, ki je prikazano v prebivalstveni piramidi (Statistični urad Republike Slovenije 2010), lahko Slovenijo uvrstimo v zadnjo fazo demografskega razvoja, torej fazo na prehodu v postmoderno družbo.

S prehodom iz moderne v postmoderno družbo se v družbi povečujeta družbena integracija in raznolikost. Integracija ima dve plati. Posamezniki se z vključevanjem v različne skupine integrirajo v družbo (Hojnik Zupanc 1999, 46). V moderni družbi se starostniki vključujejo v različne skupine¹. Tako postanejo posamezniki med sabo povezani in odvisni na več področjih (npr. emocionalnem). To je druga plat integracije, ki se kaže v učinkih, ki (so nasprotje avtonomije in) vodijo v odvisnost posameznika od skupine (Timonen 2008, 111).

2.2 Starostniki kot skupina

V Evropski uniji se je število prebivalcev, ki so stari nad 60 let, v zadnjih 30. letih povečalo za 50 %. Staranje in starajoče se družbe bodo poglobitni problem socialnih politik v industrijskih državah naslednjega stoletja (Baldock 1993 v Renner 1997, 41). Tako se izpostavlja smiselno vprašanje, ali smo pripravljeni na starajoče se družbe. Zaradi hitrega naraščanja števila starejših ljudi se pojavlja vprašanje, ali je prišlo do spremembe kulturnega in socialnega pomena staranja. Relevantno je tudi vprašanje, ali se »spremembe kažejo na osebni, individualni ter sistemski družbeni in državni ravni« (Renner 1997, 41).

Starostniki zaradi raznolikosti biološkega staranja, individualnega posameznikovega doživetja okolja ter življenja ne predstavljajo homogene družbene skupine. Kronološka leta niso najpomembnejši dejavnik v razmejevanju tega obdobja, saj proces staranja vsebuje tako kulturno kot politično in socialno komponento. Delitev kategorij na mlade in stare oziroma nadaljnja delitev starostnih skupin znotraj skupine starostnikov je zato problematična (Laslett 1989).

2.2.1 Potreba po rekonceptualizaciji pojmov, ki zadevajo starost

Zaradi obsežnega staranja družbe je najprej potrebno opredeliti osnovne pojme, kot je vprašanje, ki zadeva opredelitev skupine starejših. To omogoča snovanje in usmerjanje ustreznih delovanj na tem področju. »Najpogosteje uporabljen kazalnik je delež starejšega prebivalstva: število starih primerjamo s celotnim številom prebivalstva« (Hlebec in drugi 2009, 16). Predpogoj vprašanja kazalnikov je v soglasju, kdo pravzaprav so starejši.

¹ Vsi prevodi so delo avtorja.

Definicije se med sabo razlikujejo in si niso enotne. Laslett (1989) razdeli starost na tretje ter četrto življenjsko obdobje. Na voljo imamo Demographic Yearbook Združenih narodov iz leta 2009, ki sestavo prebivalstva sveta razdeli v tri starostne skupine. V skupino starejših spadajo posamezniki stari 65 ali več let ter v vsaj še dve skupini (United Nations v Hlebec 2009, 16): »stare in stare stare (zelo stare)« (Hlebec 2009, 16).

Nujnost po posodobitvi socialnega konstrukta staranja nakazuje dejstvo, da veliko gerontoloških avtorjev omenja to potrebo. Tako tudi Renner (1997) opozarja, da kljub »demografski eksploziji starih ljudi ostajajo pogledi na starost vezani na koncepte, kot so neproduktivnost, zmanjšana avtonomija in podobno« (Renner 1997, 41).

Starejšim je odvzeta pravica soodločanja ter sodelovanja o njihovih potrebah, o le-teh pa odločajo mlajše generacije, ki potrebe »starejših interpretirajo skozi potrebe svoje generacije« (Pihlar 2010a). Primer lahko navedemo iz članka Pihlarjeve (2010b), kjer zapiše, da si v sodobni družbi varovanje življenja in svoboda odločanja, ki sicer veljata kot temeljni etični načeli, lahko v starosti ali proti koncu življenja nasprotujeta (npr. ohranjanje pri življenju, evtanazija itd.). Za te in podobne primere pravo nima enotnega etičnega stališča.

V sodobnih družbah se veliko pozornosti posveča fizični lepoti, vitalnosti ter kultu mladosti. Kljub temu, da je staranje proces, ki je predvidljiv za veliko večino prebivalstva, številne sodobne države starost potiskajo v stran, saj tako niso odgovorne. Rennerjeva pravi, da je starost potisnjena »v področje zasebnosti družine in sorodstva, kjer ima država malo kompetence in odgovornosti« (Renner 1997, 41–42).

Starejši so ena izmed najbolj ranljivih kategorij, saj so kot populacija izpostavljeni tveganjem, kot so: poslabšanje finančnega položaja, krčenje socialnih omrežij, zmanjšanje avtonomije in kakovosti življenja. Za Slovenijo kot družbo, v kateri se delež starajočih (se) znatno povečuje, je pomembno, da se spremeni odnos do staranja in starih ljudi. Starost ni (več) preostanek neaktivnega, družbeno marginalnega življenja (Renner 1997). Pojavlja se potreba po novih opredelitvah obdobja starosti, saj to postavlja dejavno staranje, ki zahteva

iskanje pogojev za življenje v ekonomskem, političnem in družbenem življenju v skupnosti (Netuvelli in drugi 2005, 357–363).

2.2.2 Stigmatizacija starosti

Po tretjem obdobju nastopi četrto. Četrto življenjsko obdobje pomeni odvisnost od skrbi drugih, onemoglost ter smrt (Laslett 1989). V tem obdobju za veliko večino posameznikov nastopijo različne bolezni, ki na različne načine omejujejo svobodo posameznika. Omejeno je lahko gibanje, komuniciranje ter zaznavanje. Okrnjene telesne sposobnosti tako predstavljajo meje posameznika ali kakor pravi Šimenc (2008, 151): »Bolezen ni variacija na dimenzijo zdravja, je nova dimenzija življenja«. Nevarnost, ki jo opisuje Šimenc, skriva v sebi tiho stigmatizacijo starejše populacije, »ker je biomedicinski način interpretiranja in razumevanja že tako globoko usidran v našo sodobno podobo o tem, kaj je bolezen ali kaj je zdravje, da raziskovalce hitro zanese v biološki redukcionizem, ki jim potem služi kot norma za vrednotenje vseh drugih oblik razlaganja« (Šimenc 2008, 151).

Starostniki bolj pogosto kot drugi boleajo za boleznimi. Najpogostejše bolezni starostnikov so degenerativne bolezni. Te bolezni naraščajo sorazmerno s starostjo. Primer degenerativnih bolezni so demenca (najpogostejša Alzheimerjeva demenca), Parkinsonova bolezen, osteoporoza in ateroskleroza (Kogoj 2007).

Problematika, ki obravnava stigmatizacijo starejših zaradi šibkejšega zdravja, je podprta s strani različnih študij (Cubr 2009). Podatki iz študije Bowlingove na univerzi v Veliki Britaniji pričajo o stigmatizaciji ljudi z duševnimi boleznimi (Bowling 2007). Študija kaže, da so ti ljudje v družbi močno zaznamovani. V omenjeni študiji je bilo opravljeno anketiranje s 1737 posameznikov o tem, kaj menijo o bolnikih z boleznimi kot so depresija, panične motnje, shizofrenija, demenca, motnje hranjenja, alkoholizem in odvisnosti od drog. Študija je pokazala, da negativna mnenja spremljajo vse mentalne bolezni ter da stigmatizacija ni povezana s pomanjkanjem znanja o boleznih (Bowling 2007, 293–301).

Stigmatizacija je v obsegu enaka. Posamezniki, ki imajo bolnike v družini ali poznajo nekoga s podobnimi težavami, so prav tako nagnjeni k stigmatiziranju ljudi z duševno boleznijo. Anketirani so bili mnenja, da ljudje z mentalno boleznijo živijo v svojem svetu

in imajo pomanjkljivo dojetje sveta (ki se razlikuje od dojetja ostalih). Podobno mnenje je razširjeno tudi med profesionalnimi delavci. Zdravstveni delavci, prav tako kot ostali ljudje, verjamejo, da je s takšnimi posamezniki težko komunicirati (Hvalič-Touzery 2007).

Stigmatizirano dojemajo bolnike z duševnimi boleznimi tudi profesionalni zdravstveni delavci kot so psihiatri. Dobra komunikacija je esencialnega pomena za bolnike in njihovo okrevanje. Stigme, ki se držijo mentalnih bolezni, ter vnaprejšnje predpostavke o tem, kako bolniki doživljajo svet ter okolico, zdravljenje otežujejo (Roe in drugi 2010).

Demenca, za katero trpi veliko število starostnikov, spada pod oznako 'mentalnih bolezni'. Starostnikom z demenco je zato oteženo družbeno udejstvovanje (Kogoj 2007, 34). Zaradi mnenja okolice se lahko izolirajo in so pod večjim družbenim pritiskom. Veliko anketiranih je bilo do zdravljenja bolnikov s zgoraj naštetimi stanji pozitivno naravnanih. Izjema so predstavljali bolniki z demenco. Za dementne starostnike je bilo mnenje anketirancev, da si dementni bolniki ne morejo opomoči, da so odpisani (Bowling 2007, 293–301).

Zgornji stavki opisanih bolezni starostnikov pričajo »o novih dimenzijah življenja«. Zgoraj navedene bolezni starostnike stigmatizirajo ter 'etiketirajo' doživljanje staranja (Ballanger 2006). Demenca je na primer povezana s turobnim pričakovanjem izgube posameznikove osebnosti (Ballanger 2006). Nevrodegenerativne bolezni vsebujejo močno asociativno komponento s staranjem. Tako se je potihoma začelo v družbi enačiti koncept staranja z boleznijo.

Navadno je pod oznako »stari ljudje« (Rener 1997, 42) razumljen koncept kronološke starosti (npr. 75 let) ter delovna neaktivnost (Rener 1997, 42). Predpostavka, da je samo normalno telo zdravo telo, hkrati predpostavlja zdravje kot normativnost sodobne družbe. Ali starostnike/starost družba enači z boleznijo?

2.3 Aktivno tretje življenjsko obdobje

Koncept aktivnega življenjskega obdobja je pomembno merilo kvalitete življenja. Staranje prebivalstva povečuje družbena pričakovanja in povzroča skrbi glede implementacije

socialnih politik za starejše (Harkin in Huber 2004). Povečana družbena pričakovanja starejšega prebivalstva se nanašajo na kvaliteto življenja v tretjem življenjskem obdobju. To so: izboljševanje zdravstvenega stanja starostnikov in povečanje vključenosti v ekonomsko sfero. Z aktivno participacijo starejših v družbenem življenju pridobiva tako družba kot kvaliteta življenja starostnikov (Bowling 2007, 293).

Konceptov za opisovanje aktivne starosti je veliko, enotnega soglasja ni. Na voljo imamo uspešno starost, aktivno starost, kvalitetno starost, bogato staranje, uspešno staranje in tako dalje. Našteti koncepti imajo za vsakega posameznika drugačen pomen (Bowling 2008). Uspešna starost z medicinskega vidika pomeni dobro fizično in psihično stanje in funkcioniranje ali z besedami World Health Organization (WHO 2002): priti do stopnje fizičnega, družbenega in psihološkega dobrega v starosti. Zdravje je kot kvaliteta v starosti zelo izpostavljeno. Vseeno je eden najbolj pogostih odgovorov na vprašanje, kaj vpliva na kakovost tretjega življenjskega obdobja – družbene interakcije (poleg družbenih vlog in aktivnosti) (Bowling 2008, 299).

Aktivna starost je multidimenzionalni koncept, ki zajema aktivnost, zdravje, neodvisnost in produktivnost v starosti kot tudi udeležbo, opolnomočenje in smiselna opravila, ki prispevajo k dobremu počutju (Bowling 2008, 293–294). Glede na definicije so pri starostnikih najbolj splošne percepcije aktivne starosti: fizično zdravje in funkcioniranje, družbene aktivnosti ter družbene interakcije in kontakti (Bowling 2008, 296). Podobnega mnenja je tudi Voljč, saj pravi, da je zdravo življenje in zdravo staranje osnovni pogoj za družbo in gospodarstvo (Voljč 2007, 2) oziroma »Zdravje / ... / je predpogoj za aktivno dolgo življenje«.

Skozi življenjski cikel posamezniki oblikujejo vzorce aktivnosti, ki jih večinoma izvajajo tudi v tretjem življenjskem obdobju (ali si to vsaj želijo). Teorija kontinuitete tako pojasnjuje odnos med vzorci vedenja v zrelem in starostnem obdobju (Hojnik Zupanc 1999, 82). Po Atchleyu (1993 v Hojnik Zupanc 1999, 82) vključuje teorija naslednje perspektive: razvoj, konstrukcija, adaptacija in selektivna naložba. Razvoj posameznika je obdobje, ko se ta osebnostno spreminja in igra aktivno vlogo v svojem razvoju. Konstrukcija pomeni, da življenjske izkušnje iz družbene realnosti konstruirajo posameznika in njegov življenjski stil. Z adaptacijo se posameznik prilagaja družbenim

razmeram, kar mu na starost pomaga ohraniti dolgotrajne vzorce vedenja in mišljenja. Selektivna »naložba« je obdobje, ko posameznik razvija svoje ideje in načrte na področju, ki ga zanima. Adaptacija je koncept, ki je z naraščanjem starosti otežen. Starostniki so podvrženi vrstam kontrol svojih teles ter kriterijev, ki jih morajo zadovoljiti. Na primer zdravstvo ima legitimen nadzor nad starostniki zaradi upadanja vitalnosti in pojavljanja bolezni. Norme oblačenja so naslednji primer, kjer je starostnikom oteženo sprejemanje procesa staranja. Le-te zapovedujejo starosti primerne načine oblačenja ter obnašanja (Tulle 2008, 1–17).

Aktivnost v tretjem življenjskem obdobju se izraža na več načinov. To so sicer večinoma aktivnosti, ki se izvajajo po upokojitvi. Družabne dejavnosti vključujejo: pomoč drugim, ohraniti družabništvo, biti potreben. Doživljajske dejavnosti pomenijo: zapolniti čas, sprostiti se, ločiti se od partnerja. Med razvojne dejavnosti prištevamo: biti ustvarjalen, učiti se in ostati mentalno dejaven, skrbeti za zdravje in fizično kondicijo (Lawton 1993 v Hojnik Zupanc 1993). Razvojne dejavnosti starostnikov so najpomembnejše aktivnosti za vseživljenjsko izobraževanje starostnikov. Izbira aktivnosti je odvisna od posameznika oz. od možnosti, ki jih ponuja njegovo okolje, v katerem biva (Long 1989 v Hojnik Zupanc 1999, 84).

Na starost starostniki gledajo s pozitivnega vidika ali z negativnega. Vidik, ki ga posamezniki zavzamejo, ima pomemben vpliv na pripravljenost do izobraževanja v starosti (Voljč 2007). Pozitivno dojemanje obdobja starosti vpliva na vključevanje posameznika v aktivnosti, za katere do tedaj ni bilo možnosti. Ti posamezniki starost opisujejo kot »odsotnost obveznosti, umirjenost, sprostitev, več prostega časa, več časa, namenjenega družini oz. otrokom, in svobodnejši življenjski ritem« (Hojnik Zupanc 1991 v Hojnik Zupanc 1999, 85).

»Medosebni odnosi ter kulturno-rekreativne in zabavne dejavnosti imajo značaj družbene interakcije in vključenosti v vrstniške skupine ali starostno heterogene interesne skupine. Pomembni pa so tudi hobiji za aktivno preživljanje prostega časa, ki imajo lahko tudi socialno komponento« (Hojnik Zupanc 1999, 88). Neizpodbitno je torej dejstvo, da »so tisti, ki vlagajo veliko energije v svoje dejavnosti, bolj zadovoljni s svojim življenjem kot

drugi« (Hojnik Zupanc 1999, 88). Na žalost so različne dejavnosti povezane z ekonomskim položajem, kar posameznika vpne v začaran krog (Aber in drugi 2003, 1–15).

2.4 Pojem ter pomen vseživljenjskega izobraževanja za starostnike

Pomen izobraževanja starostnikov potrjujejo mnoge raziskave: antropološke, sociološke in medicinske. Izobraževanje ima pozitiven vpliv na starostnika, na zdravje, na ohranjanje moči in socialno dejavnost. Izobraževanje v zadnjih desetletjih postaja podlaga za 'uspešno staranje' oz. 'dejavno staranje'. Starejši odrasli z izobraževanjem osebno rastejo ter se samouresničujejo. Izobraževanje starostnikov povečuje njihovo družbeno moč ter zmanjšuje marginalizacijo, do katere pride s spremembo ekonomskih, političnih in kulturnih dejavnikov v starosti (Cusak 1999, 21–37). »Skratka, z izobraževanjem starejših se utrjuje njihov družbeni položaj in integracijo v družbo, spodbujajo se sodelovanje starejših v skupnosti, povezovanje mladih in starih ter ustvarjanje družbe vseh starosti« (Kump in Jelenc Krašovec 2009, 13).

Izobraževanje odraslih predstavlja eno od sestavin kompleksa vseživljenjskega učenja. Pri tem pojem razumemo kot učenje novih vsebin od rojstva do konca življenja. »V Sloveniji smo sprejeli Strategijo vseživljenjskega učenja, ki v svojem prvem cilju določa, da je potrebno vsem ljudem omogočati učenje in izobraževanje, na vseh področjih življenja in vseh okoljih« (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2010). Vseeno ostajajo opredelitve pojma vseživljenjskega učenja neenotne. Za potrebe te diplomske naloge bom izhajala iz koncepta vseživljenjskega učenja, kot ga je opredelila Unescova Komisija pod vodstvom Edgarja Fauereja (Fauer in drugi 1972 v Kump in Jelenc Krašovec 2009, 7) s tremi ključnimi elementi:

- »Vertikalna integracija, ki se nanaša na nadaljevanje učenja skozi celotno življenje in v vseh razvojnih fazah (life-long), kar pomeni, da je učenje enako pomembno tako za starejše občane kot za ostale starostne skupine prebivalstva.«

- »Horizontalna integracija, ki pomeni priznavanje enakega statusa učenja ne glede na to, ali izhaja iz formalnih, neformalnih ali priložnostnih kontekstov po vsej širini ali razsežnosti življenja (life-wide).«
- »Demokratizacija izobraževalnega sistema v smislu enakih možnosti vključevanja v izobraževanje, ne glede na spol, starost, etnično ali versko pripadnost.«

Tako opredeljeno vseživljenjsko učenje naj bi prispevalo k izgrajevanju boljše družbe in višje kakovosti življenja. V družbi naj bi zmanjšalo neenakosti na področju izobraževanja. Samo v namen jasne opredelitve bom omenila tudi družbeno kritične teoretike, ki opozarjajo, da je koncept vseživljenjskega učenja razumljen predvsem ekonomsko ter namenjen predvsem redno zaposlenim delavcem. Glavni namen vseživljenjskega izobraževanja je v tem smislu povezan z instrumentalnimi cilji in z gospodarsko učinkovitostjo. Izvaja se ga za povečevanje kompetentnosti delovne sile in mobilnosti med zaposlitvami na trgu dela. Takšno izobraževanje starejših naj bi zanemarjalo pomen skupnostnega izobraževanja za enakopravnost ter razvoja civilne družbe in demokracije. Kritiki dodajajo, da gre v dominantnem diskurzu vseživljenjskega učenja za tržno naravnani sistem, prilagojen delu in potrošništvu (Martin 2003 v Kump in Jelenc Krašovec 2009), prav tako ni zaslediti posebne pozornosti, namenjeni skupini starejših odraslih z izjemo starejših delavcev, ki so zaradi svoje starosti žrtve socialne izključenosti.

V izobraževanju v starosti pride do pojava številnih sprememb, od katerih številne spremembe posamezniki dojemajo kot omejitve (tako fizične kot psihične). Izobraževanje odraslih je pogosto enačeno s konceptom tretjega življenjskega obdobja. Laslett (1989) je razmejil starost na tretje in četrto življenjsko obdobje. Tretje življenjsko obdobje je obdobje nad 55 letom starosti. V tem obdobju posamezniki odločajo o načrtih za preostanek svojega življenja. Tretje življenjsko obdobje je čas, ko se posamezniki razbremenijo obveznosti poklicnega življenja ter skrbijo za druge. To je hkrati obdobje, ko posamezniki uživajo popolno avtonomijo pri izbiri svoje nove dejavnosti. V 21. stoletju vstopajo v to starostno obdobje posamezniki z veliko energije in kreativnosti. Zgoraj opisane značilnosti so predpostavljene za srednji družbeni sloj zahodnih družb, kjer so ekonomske in socialne okoliščine veliko ugodnejše kot v sloju delavskega razreda ter

starejšimi po svetu. Le-ta je povezan z revščino, diskriminacijo, odvisnostjo od socialne pomoči in zelo omejenimi možnostmi za izobraževanje (Kump in Jelenc Krašovec 2009).

Veliko razprav o izobraževanju in učenju starejših odraslih je še vedno prežetih z deficitarnimi izrazi, ki poudarjajo njihovo šibkost in odvisnost; s tem pa se zamegljuje dejstvo, da je učenje in staranje družbeno konstituirano in da lahko pri tem kulturne opredelitve starosti igrajo pomembno vlogo v spodbujanju ali omejevanju človekovih aspiracij (Kump in Jelenc Krašovec 2009, 9).

Pri preučevanju starosti ter vseživljenjskega učenja starostnikov je v pomoč opredeliti tudi razpravo o starosti med tradicionalno perspektivo osebnega prilagajanja ter moderno perspektivo osebne transformacije. Tradicionalna perspektiva osebnega prilagajanja predpostavlja, da starostniki nimajo izbire ter so zmožni zgolj prilagajanja nastalim okoliščinam ter njihovega obvladovanja. Za potrebe te diplomske naloge je pomembnejša druga perspektiva, perspektiva osebne transformacije, »saj zavrača starosti primerne vloge, ki so opredeljeni s kulturnimi vzorci in klasičnimi oblikami družbenega stereotipiziranja« (Kump in Jelenc Krašovec 2009, 9–10). V okviru te perspektive je življenje nepopisan list papirja, oseba jo ustvari zase. S stališča perspektive osebne transformacije oseba ni omejena s pritiski družbe po prilagajanju, vendar le z lastno domišljijo. Ali z besedami Hojnik Zupanc (1999, 18), ki pravi, da od devetdesetih let prejšnjega stoletja »prevladuje pomen aktivne vloge posameznika, ki samoiniciativno oblikuje svojo življenjsko zgodovino oz. z Beckovimi besedami 'do-it-yourself biografijo'«.

Izobraževanje v kasnejših letih ni tako izrazito ciljno naravnano kot učenje v mladosti. Učenje v dobi odraslosti je usmerjeno k družini, delu in osebnim interesom. Odvisno je od življenjskega stila in stališča posameznika ter traja do obdobja mentalne oslABLjenosti. V skupini starostnikov s sorazmerno dobro finančno situacijo je opazna nagnjenost k socialnem dejavnostim in pomoči drugim. Dobro situirani odrasli so se pripravljene izobraževati bolj kot starejši odrasli, ki se borijo za preživetje (Kump in Jelenc Krašovec 2009, 21).

Illeris (2004, 223) predpostavlja, da so starostniki v tretjem življenjskem obdobju notranje motivirani. To pomeni, da se učijo brez zunanjih pritiskov ter posegajo po vsebinah, ki jih

želijo razumeti, o njih izvedeti več ali znanje uporabiti. Pri učenju starostnikov v tretjem življenjskem obdobju pride do procesa individualizacije, kar pomeni, da se starostniki izobražujejo v skladu z osebnimi potrebami in interesi, ne pa v skladu z narekovanimi družbenimi pogoji.

Starejši odrasli so pri pripravljenosti na izobraževanje močno zaznamovani z izobraževanjem v mladosti (npr. izkušnje z učitelji). Med pomembnejše dejavnike, ki vplivajo na izobraževanje, sodijo tudi socialne vloge odraslega, »ki zadevajo tako delo kot prosti čas« in »so pomemben dejavnik udeležbe starejših odraslih v izobraževanju« (Kump in Jelenc Kraševc 2009, 23).

2.4.1 Socialna izključenost starejših kot omejitvev v dostopanju do vseživljenjskega izobraževanja

Findsen (2005 v Kump in Jelenc Kraševc 2009, 9) opisuje dve teoretični perspektivi v analizi procesa staranja. To sta funkcionalistično-teoretična perspektiva ter kritična teorija. Teoriji sta pomembni zato (predvsem slednja), ker kritična teorija poudarja, da je staranje družbeni konstrukt in je zato treba posvetiti pozornost politični ekonomiji (del le-te so tudi starejši). Teorija opozarja na izključevanje starejših v družbah zaradi finančne prikrajšanosti. S tem so starejši izključeni iz ponudbe izobraževanja, s strani države pa so umeščeni v kategorijo »strukturne odvisnosti«.

Socialna izključenost je tako še eden izmed konceptov, ki vpliva na možnost izobraževanja starejših. »O socialni izključenosti govorimo, ko gre za hkratno prikrajšanost na različnih življenjskih področjih; možnosti dostopa do pomembnih družbenih institucij in virov so majhne; prikrajšanost se ohranja skozi čas« (Room 1992 v Hrast in Trbanc 2010). »Socialna izključenost pomeni slabo vključenost v enem ali več od štirih sistemov, ki zagotavljajo integracijo posameznikov v družbo: demokratični in zakonski (pravni) sistem, trg delovne sile, socialno-blaginjski sistem in sistem medosebnih mrež« (Commins 1993 v Hrast in Trbanc 2010).

V skupini starejših se dozdeva, da predvsem revni starejši podrejenost sprejemajo. Menijo, da ne morejo ničesar spremeniti. Zato je pomembno, da obstajajo pobude povezane z

izobraževanjem iz civilne družbe in politike, ki se zavzemajo za spremembe in ki dokažejo tej ranljivi skupini, da niso izključeni (Ule 2005, 377).

Do nedavnega se je obdobje starosti povezovalo s konceptom revščine. Revščina doda starosti negativno konotacijo. Posamezniki, ki imajo do starosti negativno stališče, se manj izobražujejo (Timonen 2008, 63). V tretjem starostnem obdobju zato prevladujejo pasivne dejavnosti kot so: poslušanje radia in gledanje televizije (Hojnik Zupanc 1999, 87), v novem tisočletju tudi igranje igrice, npr. Farmville in socialno omrežje Facebook. Posamezniki starost dojemajo kot negativno izkušnjo v primeru, da imajo opraviti z osamljenostjo, slabšim finančnim položajem in manjšim številom družabnih stikov. Slednje občutijo predvsem tisti, ki gredo v pokoj predčasno oz. prisilno (Hojnik Zupanc 1999, 85).

V raziskavah se ženske kažejo kot bolj aktivne v svojem življenju (tudi zaradi gospodinjske vloge), se počutijo v pokoju tudi bolj osamljene (Hojnik Zupanc 1999, 86). Enega izmed razlogov, zakaj se ženske v pokoju počutijo bolj osamljene, lahko morda pripišemo tudi neenaki distribuciji dohodkov. Moški so v obdobju zaposlitve v dominantni vlogi v vseh sferah življenja (politika, poslovno, religija). To vlogo obdržijo tudi v starosti. V obdobju starosti tako finančno dostopajo do več ponujenih možnosti, saj imajo višje dohodke. Tako si širijo socialna omrežja in so zato manj osamljeni (Aber in drugi 2003, 1–15).

2.5 Koncept avtonomije v tretjem življenjskem obdobju (časovna/ prostorska avtonomija in gerontotehnologija)

S prehodom v t. i. tretje življenjsko obdobje se spremeni način in ritem življenja. Posamezniki se lahko vključijo v različne skupine glede na možnosti, ki jih imajo (Razijn 2010, 718).

Pri starejši populaciji se lahko opazi tendenco od večje k manjši samostojnosti. Z zmanjšano samostojnostjo se zmanjšuje prostorska mobilnost in posledično postane oviran dostop do ljudi, stvari in informacij (Razijn 2010, 718). Spremembe se lahko izoblikujejo v dveh smereh: posameznik postane samostojen z izključitvijo iz družbe ali posameznik

vkluči različne podporne mehanizme iz okolja (t. i. mehanizmi vključujejo tako formalno kot neformalno mrežo) (Hojnik Zupanc 1999, 16).

Za starostnike so zelo pomembna sredstva, ki pripomorejo k večji avtonomiji. To so tehnični pripomočki, npr. telekomunikacijski ter sredstva za obvladovanje bivalnega prostora (Hojnik Zupanc 1999, 16–17).

Avtonomija na mikro ravni »opredeljuje posameznika kot reflektivno družbeno bitje, zmožno samoodločanja in selektivne soodvisnosti« (Hojnik Zupanc 1999, 24). Na makro ravni pomeni »mrežno, horizontalno povezovanje enakovrednih podsistemov in subjektov na prehodu iz moderne v postmoderno družbo« (Hojnik Zupanc 1999, 24). Avtonomijo na mikro ravni Razijn (2010, 718) z drugimi besedami imenuje psihološki vir avtonomije starostnika (angleško »psychological resources«).

Bowling (2007, 299) v svojem članku o tem, kaj starostnikom pomeni aktivno staranje, na prvem mestu navede pomen zdravja. Le-to pogojuje avtonomijo starostnikov ter dostop do vseživljenjskega učenja. Neavtonomni posamezniki so odvisni od pomoči drugih, s tem pa težje dostopajo do za njih namenjenega izobraževanja (npr. krožek tujega jezika). Samostojnost starejših na zanimiv način prikaže Elovanijska (v Hojnik Zupanc 1999, 25). V svojem modelu avtonomije govori o notranji in zunanji kontroli življenja. Notranja kontrola pomeni, da ima posameznik cilje, ki jih tudi uresniči. Zunanja kontrola pomeni vključevanje v različne družbene skupine in dogajanje (npr. Univerza za tretje življenjsko obdobje).

Odvisnost kot izraz neavtonomnosti posameznika nastane kot posledica odnosa med posameznikom in skupino ali med posameznimi skupinami. Odvisnost se razlikuje tudi glede na socialno-psihološke in individualno-psihološke dejavnike: odvisnost v krizi, nevrotična odvisnost in prehodna ali razvojna odvisnost (van Heuvelen in drugi 2006 v Razijn 2010, 718; Clark v Hojnik Zupanc 1999, 34). Za potrebe diplomskega dela se bom osredotočila na odvisnost med posameznikom in skupino. Odvisnost zajema različna področja: ekonomsko, družbeno, emocionalno. Odvisnost, ki ima več funkcij, se lahko razlaga glede na življenjska obdobja (otročstvo, mladost, starost). Telesna nezmožnost in bolezni so lahko različni vzroki, ki pripeljejo do odvisnosti. Hooyman in Kiyak (2007,

600) od vseh načinov, na katere lahko postane starostnik odvisen od drugih, najbolj izpostavljata osebno odvisnost zaradi bolezni. Ta podatek je zaskrbljujoč še posebej za ženske starostnice, saj naj bi bilo v populaciji starostnic kar 86 % s kronično boleznijo ali stanjem invalidnosti.

Primer odvisnosti starostnika je depresija, spremljevalec bolezni. Lahko se pojavi tudi kot samostojna bolezen. Depresija lahko pomembno vpliva na avtonomnost življenja. Neposredno vpliva na motivacijo ter s tem tudi na izobraževanje starostnikov ter družbeno udejstvovanje. Poleg duševnih simptomov (depresivno razpoloženost, brezvoljnost, nezainteresiranost, nespečnost) se lahko pojavijo tudi telesni simptomi, kot so bolečina, izguba/zmanjšanje ali povečanje telesne teže. Depresija ter demenca sta stanji, ki imata neposredne vplive na samostojno delovanje. Vplivajo pa tudi na izobraževanje, saj te bolezni otežujejo učenje, koncentracijo, pomnjenje na novo pridobljenih informacij (Groleger 2007, 22).

2.6 Pomen fizičnega prostora pri interakciji med posameznikom in okoljem v starosti

Mobilnost je pomemben koncept v preučevanju vseživljenjskega izobraževanja starostnikov, saj na posreden ali neposreden način omejuje/omogoča dostop do izobraževanja. Prostorska mobilnost se določa na mikro in makro ravni. Na makro ravni pomeni večje razdalje (npr. potovanja, izleti), na makro ravni »obvladovanje širšega družbenega prostora« (Hojnik Zupanc 1999, 58). Kako pomemben je koncept mobilnosti za starostnike dokazuje tudi Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, ki si je v skrbi za solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva v smernicah Strategije varstva starejših do leta 2010, zadalo skrbeti ter povečati mobilnost starejših (Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva, 37). »V starosti se spremenijo vedenjski vzorci interakcije med posameznikom in okoljem. Starostne spremembe, ki se jim lahko pridružijo še bolezenske spremembe, zmanjšujejo posameznikovo sposobnost presojanja, odločanja in sprejemanja informacij, kar Lawton (1986) označuje kot zmanjšano stopnjo kompetence v starosti« (Hojnik Zupanc 1999, 58).

Primer zmanjšane stopnje kompetenc v starosti je Parkinsonova bolezen, ki se ponavadi začne po 60. letu starosti. Značilno za to bolezen je motorična prizadetost (tresenje,

okorelost, upočasnjenost gibov, pogosti padci) ter v pozni fazi tudi demenca. Bolezen, kot je Parkinsonova, močno spremeni sliko interakcij posameznika z okoljem ter vpliva na avtonomijo. Oteženo je tudi izobraževanje ter dostop do le-tega. Bolnikom je npr. omejena mobilnost (hoja), težko pišejo (tresenje rok). Novih vsebin ne osvajajo ali jih osvajajo zelo počasi, saj jim izdatno upada spomin (Pirtošek 2007, 9–14).

Nastopajo pa tudi drugi, 'zunanji' procesi, po Lawtonu 'družbene deprivacije', ki stopnjujejo nekompetentnost; stereotipi, prisilna upokojitev, slabši ekonomski položaj, osebne izgube (npr. partnerjeva smrt). Čeprav le-ti delujejo izven posameznika, kljub temu omejujejo njegovo sposobnost obvladovati pritiske iz okolja. Zato Lawton rezultat družbenih deprivacij imenuje sekundarna nekompetenca, Kuypers in Bengston (1973) pa te procese razlagata kot začetek sindroma socialnega zloma, ki so mu stari ljudje zelo izpostavljeni» (Hojnik Zupanc 1999, 57).

Posledice, ki jih prinaša starost, povzročajo postopno ožjenje lastne obvladljivosti bivalnega okolja ter lastnega telesa. To v veliko primerih privede do življenja v mejah posameznikovega bivalnega prostora. »S fizično onemoglostjo posameznika se zmanjšuje tudi njegova prostorska mobilnost« (Lenarčič 2010). Mobilnost je pri starostnikih povezana z življenjskim ritmom in navadami. Gibanje je zato omejeno na okolje, kjer se počutijo domače. Raziskave potrjujejo izsledke, da »je zmožnost gibanja v prostoru negativno soodvisna s kronološko starostjo« (Hojnik Zupanc 1999, 59), hkrati pa 'ujetost' starostnika v lastno stanovanje vodi v družbeno izolacijo (Lenarčič 2010).

Stanovanje ne pomeni posamezniku samo fizičnega prostora, ampak ima tudi psihosocialne lastnosti. »Stanovanje je tudi prostor posameznikove oz. družinske intimnosti. Zasebnost je v človekovem življenju osnovna potreba za oblikovanje samostojnosti, samopodobe in identitete. / ... / Bolj, ko posameznik zgublja nadzor nad fizičnim prostorom in življenjskimi razmerami, večja je potreba po občutku pripadnosti kakšnemu prostoru« (Hojnik Zupanc 1999, 60). Ravno zaradi pripadnosti prostoru Keating (2008) v svojem delu o staranju prebivalstva v ruralnem okolju priporoči prav slednje. Ruralno okolje naj bi starostniku ponujalo močnejše vezi ruralnih podpornih skupin in tako doprineslo k dlje trajajoči samostojnosti posameznika (Keating 2008).

Večina ljudi, ki se odloči za selitev (so v manjšini), to stori kmalu po upokojitvi. Selitev je odvisna od več dejavnikov: materialne zmožnosti, želje, neformalna socialna mreža (Hojnik Zupanc 1999, 68–69). Lawton (v Hojnik Zupanc 1999, 70) navaja, da je za selitev pri starostnikih šest odločujočih kriterijev: ostati v znanem okolju, biti čim dlje neodvisen, potreba po zasebnosti, občutek varnosti, zadovoljevanje potreb po družabnosti in (organizacijska, emocionalna) podpora. Zadovoljevanje zgornjih kriterijev pri selitvi starostnikov je pomembno, ker povečuje možnost, da bo starostnik živel aktivno in kvalitetno življenje znotraj skupnosti ter ostajal kar najdlje časa samostojen (Dwyer 2000 v Filipovič in drugi 2005, 205).

2.7 Individualni vidiki (ne)samostojnosti starih ljudi

Starostniki se s starostjo različno spoprijemajo. Voljč (2007, 2) zapiše, da je zdravje predpogoj za aktivno, dolgo življenje. Zaradi staranja organizma pride do različnih sprememb, ki so lahko zunanje ali notranje. Notranje spremembe so npr. slabše spanje, organske in zdravstvene spremembe. V zunanje spremembe se uvrščajo upokojitev, partnerjeva smrt, preselitev. Za starostnike je zato pomembno, da ohranijo samopodobo samostojne osebnosti, tako da sprejmejo proces staranja in vse posledice, ki jih prinese staranje s seboj (Hojnik Zupanc 1999, 76). Posledica, ki jo prinese starost, so spremembe na telesu, ki so neizogibne. Sprejemanja procesa staranja je pomembno zaradi kakovosti življenja posameznika. To je starostnikom oteženo zaradi kulta lepote. Starostniki s propadanjem telesa izgubljajo družbeno vrednost. Mladost ponuja asociacijo s pozitivnimi lastnostmi ter družbeno sprejetostjo. Zato je mladostni videz zaželena dobrina. Starostniki so prisiljeni oklepiti se mladosti kot sredstva socialne vključenosti v družbo (Tulle 2008, 1–17).

V sodobnem času dobiva telo posameznika nove razsežnosti. Kult mladosti postaja zahteva. Telo, lepo telo postaja 'civilizacijska normalnost'. V zahodnih družbah je spodbujana podoba telesa, ki je vitko, prožno, idealnih oblin. Z naraščanjem starosti te lastnosti izgubljajo. Biološka starost teles vzbuja gnus in strah pred izgubo kontrole nad telesom (Tulle 2008, 1–17).

S povečevanjem starosti prebivalstva se v sodobni družbi pojavi potreba po obvladovanju staranja. Vzkljuje t. i. »management staranje« (Tulle 2008, 3). Starejši ljudje (ali po izgledu stari posamezniki) so izvzeti iz javne sfere in le redko prikazovani v medijih. V primeru prikazovanja starostnikov v medijih le-ti utrjujejo prikaz starostnikov v stereotipno manjvrednih metaforah (odvisnost, telesna oslabelost). Potrebe starostnikov po nadomeščanju izgubljenih kompetenc pripeljejo do povečanega trga namenjenega starostnikom (modna industrija, plastična kirurgija, gerontotehnologija) (Tulle 2008).

2.8 Tehnologija kot nov izziv družbene pogojenosti (ne)samostojnosti življenja v starosti

Kiyak in Hooyman (2008, 12) v svoji knjigi Socialna gerontologija (»Social Gerontology«) (med drugim) razpravljata o spremembah, s katerimi se ukvarja sodobna družba. Zaradi staranja prebivalstva se sprašujeta, zakaj je pomembno preučevanje starostnikov. Odgovor na to so osebni (raziskovalcev) ter drugi razlogi. Med osebne avtorja naštevata boljšo pripravljenost na starost. Družba, v kateri živimo, se stara, zato si lahko s preučevanjem tega fenomena starost olajšamo ter jo tako preživimo bolj kvalitetno. S preučevanjem starosti dobimo vpogled v spremembe pogojene s staranjem; z znanjem o le-teh izboljšamo odnose s starejšimi bližnjimi. Povečevanje starejšega prebivalstva omogoča nastajanje nove tržne niše. Večjo kvaliteto življenja si v starosti povečujemo z različnimi pripomočki namenjeni starosti – gerontotehnologijo – in prav tako z znanjem. Le-ta nam omogoča več samostojnosti, kljub višji starosti. Avtonomni posamezniki imajo poleg višje kvalitete življenja tudi še nadalje omogočen dostop do izobraževanja, saj je avtonomija, ki jo omogoča gerontotehnologija, pogoj za izpolnjevanje te možnosti (Kiyak in Hooyman 2008).

Razvoj tehnologije v zadnjih dveh desetletjih s telekomunikacijskimi sredstvi pomaga ohranjati družbene stike starostnikov ter blaži proces staranja. Staranje je opazno v upadanju moči, zmanjšani vzdržljivosti in prožnosti. Zato imajo starostniki potrebo po kompenzaciji zmanjšanih sposobnosti (Hojnik Zupanc 1999, 147).

S pomožno tehnologijo je olajšano življenje starostnikov v vsakdanjem življenju na vseh področjih: pri gibanju, čiščenju, umivanju ali slušnem zaznavanju. Pri nekaterih pripomočkih gre za enostavne prilagoditve (npr. podaljšana pomožna palica za hojo), drugi

zahtevajo več časa (npr. oprema stanovanja). Pri večjih spremembah starostniki potrebujejo več časa, da se prilagodijo (Hojnik Zupanc 1999, 150).

Primer tehnologije za starostnike so tehnični pripomočki za samostojno bivanje v lastnem stanovanju. To so npr. različni kuhinjski aparati. Vedno pogostejši so primeri pametnih hiš, oziroma hiš prihodnost. Primer pametnih hiš je projekt arhitekta Tomasa Taviere iz Lizbone. To je hiša narejena po meri starostnikovih potreb. Namesto stopnišč imajo hiše klančine, opremljene so z govorečimi kuhinjami, imajo prilagojene telefone z velikimi številkami za lažje odčitavanje in naprave kot so samo-delujoči sesalnik (Lenarčič 2005, 70).

Starostnikom so na voljo tudi pripomočki kot nadomestilo za izboljšanje senzornih in perceptivnih sposobnosti (vid, sluh). Le-ti so pomoč v boljšem zaznavanju fizičnega prostora. Z uporabo teh tehnologij si starostniki izboljšajo tudi življenje ter kvaliteto bivanja v svojem domovanju (Chatness in Schaie 2003, 101; Grigoriev 2008, 2).

Telematika je naslednji element samostojnosti in odvisnosti vsakega posameznika, ne samo starostnika. Področje vključuje digitalno in kabelsko televizijo, videokonference, nakupovanje in izobraževanje na daljavo, elektronsko pošto, spletno komuniciranje (Chatness in Schaie 2003, 113–117). Predpogoj za izvajanje katerekoli izmed naštetih aktivnosti je ustrezna opremljenost z napravami (računalnik, modem, internet priključek, video kamera in slušalke z mikrofonom, mobitel). Pri starostnikih pride uporaba tehnologije do izraza v smislu zadovoljitve potrebe po varnosti (npr. varovanje z alarmnim sistemom) ali ohranjanja stikov z bližnjimi (preko telefona, elektronske pošte) (Dolšak 2003).

Telekomunikacijski pripomočki so najpogosteje uporabljeni med starostniki. Po mnenju Ramovša internet in računalnik starostniki v Sloveniji le malo uporabljajo, mobilni in klasični telefon pa skoraj vsi. Tudi Ramovš potrjuje zgoraj navedene podatke, da starostnikom telefon omogoča ohranjanje stikov z bližnjimi (Ramovš 2006, 13).

Tehnologija naj bi omogočala bolj varno ter udobno samostojno bivanje starostnikov. Le-ta pa lahko poleg omogočene (ne)samostojnosti povzroči tudi pasivno preživljanje prostega

časa ter s tem zmanjšuje družbeno udejstvovanje (npr. televizija, spletno bančništvo) (Chatness in Schaie 2003, 113).

Izpostavljen primer novodobne tehnologije zaradi vse več samskih starostnikov je Center za pomoč na domu in njegovo delovanje varovalno alarmnega sistema (Hojnik Zupanc 1999, 159). Sistem deluje tako, da je oprema priključena v stanovanju uporabnika, povezana z opremo v centru. Naročniki imajo tudi poseben telefonski aparat za klice v sili, dodatno je funkcija lahko nameščena na drugih gumbih ali stikalih. Center ne nudi samo varovalno alarmnega sistema, ampak ima v širšem smislu tudi funkcijo koordiniranja različnih predstavnikov formalnih in neformalnih mrež (npr. pranje in likanje perila, urgencia, dostava kosila na dom). Po določenem času uporabe so uporabniki usluge razvrstili po pomembnosti: varnost, interakcije, pomoč v stiski in samostojnost v povezavi z nenehno prisotnostjo nekoga (za uporabo sistema se odločajo predvsem posamezniki z boleznimi in tisti, ki živijo sami). Glede na funkcionalnost sistema se povpraševanje novih naročnikov povečuje, razlog za odklop pa je v polovici primerov smrt uporabnika (Hojnik Zupanc 1999, 159–173).

2.9 Družbeni vidiki (ne)samostojnosti starih ljudi

Staranje prebivalstva in naraščanje števila starostnikov vodi v nesamostojnost posameznikov. Le-ta zahteva odgovor družbe na novo nastale okoliščine. (Ne)samostojnost starejših je na eni strani odvisna od individualnih pogojev starostnika, na drugi strani je družbeno pogojena. Primer nesamostojnosti predstavljajo socialne institucije kot oblike kolektivnega bivanja. Nesamostojnost starostnika je lahko začasne narave (npr. rehabilitacija) ali dosmrtna (npr. dom starejših občanov) (Hojnik Zupanc 1999, 91). V tuji literaturi je narava nesamostojnosti (za razliko od pogojev starostnika nasproti družbene pogojenosti) opisana glede na medicinsko stanje posameznika in sicer s pojmom medicinske oskrbe ter trajno medicinske oskrbe (Timonen 2008, 109–136).

Prevladujoča oblika institucionaliziranega bivanja v Sloveniji so državni domovi za starejše. V domovih si zaradi organiziranega urnika in večjega števila stanovalcev starostniki težje zagotovijo zasebnost; hkrati pa prihaja do mnogih interakcij npr. med

stanovalci in osebjem, za kar so starostniki v individualnih domovih lahko prikrajšani (Hojnik Zupanc 1999, 93–98).

Življenjska doba oseb se podaljšuje zaradi boljših življenjskih pogojev (boljša zdravstvena oskrba). Vedno večje je število starih ljudi, zato so vedno večje potrebe po organiziranih oblikah druženja in raznovrstnosti storitev (Filipovič in drugi 2005, 205–206). Nezmožnost opravljanja določenih opravil (npr. pospravljanje stanovanja) zaradi starosti ali bolezni ima za posledico vedno več različnih ponudnikov storitev. Ti so povezani v formalno mrežo storitev (dnevni in gerontološki centri, varovana stanovanja za stare ljudi, storitve na domu, storitve na daljavo, mobilne storitve). Po Hojnik Zupanc (1999, 135) obstajata v Sloveniji dva prevladujoča tipa neformalnih podpornih mrež. Sorodstvena mreža in samostojna, samozadostna podporna mreža (slednja je značilna za posameznike, ki živijo sami in nimajo veliko stikov z zunanjim okoljem). V preseku s formalno in neformalno mrežo »se srečujejo potrebe in interesi posameznika ter sistemsko regulirano zadovoljevanje individualnih potreb« (Hojnik Zupanc 1999, 108). Filipovič in drugi (2005, 206–207) neformalne podporne mreže podobno opišejo, le da jih sledeč angleški študiji razvrstijo v pet različnih tipov.

Campbell (Filipovič in drugi 2005, 207–209) izpostavlja, da je za socialno integracijo starostnika pomembno to, kako je integriran v svoje lokalno okolje. Morda je zato v zadnjih desetletjih opazna povečana težnja po oblikovanju samoiniciativnih skupin civilne družbe, v katere se vključujejo posamezniki glede na različne potrebe. Samoiniciativne skupine nastanejo na dva načina: zaradi notranjih interesov (npr. lokalno društvo upokojencev) ali zaradi profesionalne ocene potreb katere od ciljnih skupin (npr. Društvo za socialno gerontologijo in gerontagogiko) (Hojnik Zupanc 1999, 136).

3 ANALIZA INTERVJUJEV

V analizi intervjujev bom predstavila poglede starostnikov na vseživljenjsko učenje.

Za potrebe empiričnega dela sem za vpogled v tematiko opravila sedem intervjujev. Intervjuji so bili polstrukturirani, osebe so anonimne ter prihajajo iz različnih delov Slovenije (Črnomelj, Koper, Ljubljana, Selo pri Vipavi). Starost je različna (66, 72, 72, 75, 76, 78, 81, 81).

Večina intervjuvanih ima poklicno izobrazbo z izjemo treh, med katerimi imata dva univerzitetno izobrazbo in eden višješolsko izobrazbo.

Nuklearna družina je osnovna enota človeške družbene skupine, ki ima različne funkcije (reproduktivno, ekonomsko, vzgojno). Znotraj družine pride do primarne socializacije otrok. To je socializacija v zgodnjem otroštvu, ki je odgovorna za stabilizacijo odraslih oseb v družbeni populaciji. Od socializacije so odvisne tudi kasnejše preference glede izobraževanja (Haralambos in Holborn 1999, 372–390).

Tipologija družin je na tem mestu pomembna zato, ker lahko po podatkih intervjuvancev opazimo trend upadanja rojstev skozi generacije (prehod iz horizontalno razširjene družine v nuklearno družino). Vsi intervjuvanci prihajajo iz družin z mnogo otroki, vendar imajo vsi (razen enega) samo po dva svoja otroka. Ali kakor navajata Dimovski in Žnidaršič (2006, 3): »Podaljševanje življenjske dobe je najbolj značilen demografski pojav sodobne družbe, ki skupaj z zniževanjem rodnosti vodi v staranje prebivalstva«.

Kump in Krašovec (2007 v Hlebec 2009) podajata podatke o udeležbi odraslih v izobraževanju v Sloveniji, kjer delež učno dejavnih v nobeni raziskavi ni presegel 15 %. V Sloveniji se pripravljenost starejših za organizirano izobraževanje s starostjo manjša, še posebej, če okolje posameznika izobraževanja ne podpira. Ponudba izobraževanja je bolj koncentrirana v urbanem kot v ruralnem okolju. Na starejšega posameznika pripravljenost za izobraževanje v starosti vpliva iz različnih vidikov. To potrjujejo tudi rezultati analize intervjujev, saj starostniki navajajo, da bi se udeleževali izobraževanja v primeru, da bi bil v njihovem kraju. To so navedli posamezniki iz vasi.

Tradicionalna družina je večinoma družina, ki živi na ruralnem področju, kjer je manj dohodkov in so člani družine služili kot delovna sila. V nuklearni družini je manj otrok, večinoma je to družina, ki živi v mestu. Takšna družina lahko več finančnih virov vlaga v otroke ter njihovo izobraževanje. To potrjujejo tudi izsledki intervjujev, saj je večina posameznikov z višjo izobrazbo iz mesta ter izhaja iz manjše primarne družine.

Zanemarljiva manjšina prihaja iz vasi, le-tem pa kraj, kjer živijo, onemogoča izobraževanje. Sodeč po opisu povprečnega dneva intervjuvanih starostnikov namenjajo vsi precejšen del dneva tudi izobraževanju, tako formalnemu (npr. Univerza za tretje življenjsko obdobje) kakor tudi neformalnemu (časopisi, knjige, televizija, potovanja, klepet).

Na kakovost starostnikov in bogatitev njihovega življenja v najširšem smislu vpliva vse: njihove želje, načrti za prihodnost, saj to predstavlja motivacijo za nadaljnjo dinamično preživljanje časa.

Vsi intervjuvanci preživljajo svoje dneve aktivno. Starostniki se zavedajo, da je za ohranjanje lastnega aktivnega življenja potrebna organizacija dnevnega časa. Zavedajo se tudi, da »biti aktiven« pripomore k ohranjanju vitalnosti, le-ta pa veliko doprinese k avtonomiji. Biti umsko aktiven pa pripomore k ohranjanju avtonomije starostnikov.

Navkljub izgledu, da starostniki dneve preživljajo podobno, si jih večina zadá zaporedje dela, dnevni red, kaj naj bi na določen dan opravili. Starostniki ali izpolnjujejo željo po formalnem izobraževanju ali se izobražujejo v širšem pomenu. Izobraževanje v širšem pomenu za starostnike pomeni branje časopisov, sledenje dnevniku, klepet, izboljševanje proizvodnje rezancev ali reševanje križank. Za tak način neformalnega izobraževanja v literaturi nisem zasledila ustrezno široke definicije. Najbližja definicija »izobraževanju v širšem pomenu« se pojavi v SSKJ pod pojmom »samoizobraževanja«.

3.1 Izobraževanje

Izobraževanje je bilo s strani starostnikov izmed vseh vprašanj razumljeno najbolj raznoliko. Pojem je v vsakodnevni rabi pogost, toda kaj starostniki razumejo pod pojmom izobraževanja?

1. **izobraževánje** -a s (á) *glagolnik od izobraževati:*a) skrbeti za vzgojo in izobraževanje mladine; oblike izobraževanja odraslih/dopolnilno izobraževanje *ki dopolnjuje redni šolski pouk s fakultativnimi predmeti, tečaji, seminarji*; ideološko, strokovno izobraževanje delavcev/področje izobraževanja in znanosti ♦ ped. formalno izobraževanje *ki razvija učenčeve telesne in duševne, zlasti miselne sposobnosti*; materialno izobraževanje, *ki obsega seznanjanje z dosežki z vseh področij prirodnih in družbenih ved* b) izobraževanje jezika
2. **sámoizobraževánje** -a s (â-â) *izobraževanje samega sebe brez šol*: strokovno samoizobraževanje; samoizobraževanje ljudskih množic; skrb za samoizobraževanje

Starostniki so podali razlago o izobraževanju, ki se ne sklada s zgornjo. Za večino izobraževanje pomeni »izvedeti nekaj novega«. Informacije starostniki pridobivajo iz različnih virov; večinoma so informacije pridobljene iz neformalnih virov. Tako zasledimo pri vprašanju, kaj naj bi izobraževanje pomenilo, odgovor: »Zame pomen izobrazbe je zelo širok. Izobrazba je tudi to, da če dobim obisk, da si izmenjamo mnenja, da si povemo, kaj smo delali, kje smo bili, kaj smo slišali, nekaj se tudi naučiš od mlajših ljudi. Izobrazba mi pomeni v širšem pomenu to, da vidim, kaj novega.« Za to mnenje bi bil primernejši opis »samoizobraževanje«. Kljub neenotnemu razumevanju 'izobrazbe' je samo ena starostnica izpostavila vprašanje, kaj ta koncept izpostavlja. Bliže SSKJ definiciji izobrazbe je bila podana s strani gospe, ki obiskuje predavanja na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani: »To mi pomeni osebno zadovoljstvo, druženje s svojimi vrstniki. Izobražujem se na tistih predavanjih in s tistimi predmeti, ki me zanimajo.« Manjšina pod pojmom izobraževanje razume branje časopisov in knjig, reševanje križank ter gledanje televizije.

Prav tako se manjšina druží s svojimi vrstniki iz krožkov. Kljub dejstvu, da se več kot polovica udeležuje organiziranega izobraževanja, sta samo dve posameznici izpostavili, da se udeležujeta organiziranega izobraževanja zaradi druženja.

3.2 Želje, zanimanja, interesi, strasti, radovednosti

Definicija izobraževanja nam kljub raznolikosti pridobljenih odgovorov ponuja zelo omejeno pojmovanje izobraževanja. Starostniki sicer niso imeli enotnega mnenja, kaj pojem izobraževanja pomeni. Pomen koncepta »izobraževanje« se naučimo s socializacijo. Naučena definicija izobraževanja zato nehote ponuja kulturno pogostejšo predstavo »šolskega« izobraževanja. Zaradi tega je v intervjuju sledilo vprašanje, kjer so bili starostniki vprašani še o željah, interesih, strasteh ter radovednostih. Odgovori so bili zelo različni. To priča o dejstvu, da starostniki nimajo enotnih želja. V naslednjih vrsticah bom na kratko predstavila izsledke: dva starostnika si želita potovati, dva izpopolniti znanje iz računalništva, dva rada rešujeta križanke, dvema je v interesu gledanje poročil ter branje časopisov, dva imata rada vrtnarjenje. Starostnikom je v veselje tudi kuhanje (vlaganje, rezanci, novi recepti), ročna dela, fotografiranje, igranje inštrumenta (harmonike), sudoku, šport, loterija, branje knjig. Samo en odgovor je izstopal glede navedbe potrebe po izobraževanju v 'ožjem' smislu: »Izobraževanje v teh letih mi nič ne pomeni, ker sem prestara«, kljub temu je dodala, da: »rada pa kaj novega zvem, rada kuham, pečem, z ženskami se pomenim«, kar je v širšem smislu vseeno pojmovano kot izobraževanje.

Pregled vprašanj, ki se nanaša na interese starostnikov, kaže na veliko raznolikost zanimanj, ki jih gojijo posamezniki. Zavedanje, da so v pokoju, ter velika količina razpoložljivega časa jih vodi v enakomerno (čez dan) razporeditev opravil skozi dni. Kljub (ohlapnemu) urniku, ki so ga navajeni (zajtrk, kosilo, večerja ob podobno istem času), jim raznolikost želja, ki jih imajo, ter njihovo izpolnjevanje naredijo dan raznolik.

Različne aktivnosti starostnikom zapolnijo dneve. Na primer pridobljeno znanje iz interesnih oddaj starostniki uporabijo v križankah, gesla oz. znanje spodbudijo zanimanje o določeni temi. Skozi pridobljene informacije ali znanje se jim vzbujajo nova zanimanja, tako za izobraževanje kot tudi delovanje (npr. potovanja, učenje tujih jezikov). Ena izmed

intervjuvank je dejala, da se ji je želja po učenju španščine vzbudila, ker jo dežele, kjer špansko govorijo, zelo privlačijo.

Vsem starostnikom je skupno le to, da vsak od njih v določenem delu dneva kuha kosilo oz. v zato namenjenemu času pripravi obroke. Obveznost jim predstavlja zgolj priprava obrokov. Ostale aktivnosti so 'po definiciji' hobiji. Hobii pomeni »najljubše delo v prostem času; konjiček« (SSKJ), tako je preostali čas v dnevu posameznika namenjen za izpolnitev lastnih zanimanj (npr. reševanje križank, sudoku, vlaganje sadja, Facebook, igranje harmonike). Zaradi tega ne moremo govoriti o večinskih željah starostnikov.

3.2.1 Pasivno in aktivno preživljanje prostega časa

Na tem mestu bi predlagala, da je primernejše govoriti o pasivnem in aktivnem preživljanju prostega časa oz. pasivnem in aktivnem izobraževanju. Aktivno izobraževanje lahko poimenujemo izobraževanje, ki zahteva aktivni vložek posameznika, kot je obisk organiziranega krožka. Na drugi strani lahko kot pasivno izobraževanje razlagamo klepete, gledanje televizije, izpopolnjevanje najljubših receptov.

Dodatna pozitivna stran pridobivanja novih informacij (izobraževanje, klepet, učenje novega jezika) ohranja starostnike kognitivno aktivne. Večja kognitivna aktivnost starostnikov pripomore k manjši pojavnosti bolezni kot je demenca (Bears 2001), kar botruje pri znatno večji (ter dlje časa trajajoči) avtonomiji posameznika. Ali z besedami enega izmed starostnikov: »Meni je osebno zelo všeč, mi razširja obzorja, pravijo, da je sive celice vedno treba spodbujati, da ne umrejo«.

3.2.2 Potek dneva

Iz odgovora na vprašanje »Kako poteka vaš dan?« je večina odgovorila, da preživljajo dneve tako, da opravljajo gospodinjska opravila, berejo (knjige in časopise), pripravljajo obroke, se sprehajajo, vrtnarijo ter gledajo televizijo. Na splošno se starostniki trudijo biti zavestno aktivni. Večina vprašanih starostnikov se udeležuje predavanj na Univerzi za tretje življenjsko obdobje ter krožkov pri koronarnem društvu. Samo en starostnik se »sreča s sestro in prijateljico« ter »telovadi« tekom dneva. Iz pridobljenih podatkov lahko

sklepamo, da k večanju nabora znanja posameznika doprinesejo aktivnosti, ki jih starostniki opravljajo v svojem vsakdanu. Starostniki svoje znanje bogatijo z informacijami iz različnih virov, ne glede na to, ali se neformalno ali formalno izobražujejo.

3.2.3 Prihodki starostnikov ter dostop do znanja

Glede na predstavljena zanimanja in predstave starostnikov o izobraževanju je razvidno, da so apetiti po znanju raznoliki. Živimo v svetu materialnih dobrin. Materialne dobrine niso prosto dostopne v neomejenih količinah, saj obstajajo (individualne) omejitve. Le-te največkrat predstavlja dohodek oziroma v primeru starostnikov – pokojnina. Ta v Sloveniji znaša 575 € (ZPIZ 2010). V primeru starostnikov je pomembnost prihodkov razvidna v (vsaj) dveh primerih: »Sedaj pa bi rada potovala in ni finančnih možnosti.« ter želja. »da se izobražujem, pa nisem imela možnosti.« in sedaj uresničljiva želja po potovanjih, »Recimo s temi ladjami, ki plujejo in so zadnja leta, v zadnji sezoni so precej ugodne.« Iz intervjujev je razvidno, da je finančni položaj posameznika eden izmed faktorjev, ki vpliva na možnost dostopa do (organiziranega) izobraževanja.

Možnosti potovanja kot oblika izobraževanja so pogojena z ekonomskim dohodkom posameznika. Možnosti potovanja (kot avtonomija na makro ravni; po Hojnik Zupanc 1999) so pogojena s kronološko starostjo. Z višjo starostjo upada število odhodov na potovanja. Tako na podlagi intervjujev zaključimo, da ekonomski dohodki posredno vplivajo pri starostnikih na potovanja (kot obliko izobraževanja) oz. starost vpliva na njihovo avtonomijo na makro ravni.

Domnevo, da prihodki vplivajo na dostop do izobraževanja, potrjujejo izjave starostnikov. Vsi vprašani (z eno izjemo) so odgovorili, da bi več potovali v primeru, da ne bi imeli omejitev. Potovanja so 'luksuzne dobrine' (Lah in Ilič 2007), posameznik si jih lahko privošči ob višku finančnega dohodka. Večina si je za izbrano destinacijo zaželela potovanje v skandinavske dežele.

3.2.4 Kraj bivanja kot omejitev v dostopanju do izobraževanja

Nadaljnje omejevanje dostopa do izobraževanja (organiziranega izobraževanja in drugih oblik izobraževanja) predstavlja oddaljenost kraja bivanja od kraja izvajanja aktivnosti. Iz intervjuja je to npr. razvidno iz: »Mogoče bi malo več potovala, rada bi šla na morje, ker imam rada vodo, mogoče bi si privoščila gledališče, če bi ga imela blizu in take stvari«.

Na informativni oddaji 24ur so pred nedavnim poročali, da je Ljubljana pridobila že tretji center, namenjen starostnikom. V središču mesta je zveza upokojencev posameznikom v tretjem življenjskem obdobju namenila center za lažje premagovanje osamljenosti ter medgeneracijskih preprek. Center ponuja aktivnosti kot so petje, ples, učenje tujih jezikov in brskanje po spletu. Z novonastalim centrom je še dodatno poudarjena vloga mest kot kulturnih in izobraževalnih središč. Starostnikom na vasi je dostop do izobraževalnih programov onemogočen ali vsaj otežen, saj veliko njih (fizično) zaradi oddaljenosti kraja izobraževanja od kraja bivanja navkljub želji nima možnosti posegati po izobraževalnih programih.

Starostniki so v intervjuju za Pop TV izjavili, da jim ni nikoli dolgčas. Vnaprej zastavljen dnevni program za starostnike ter urnik izobraževanj zagotavljata le-tem osvajanje novih vsebin. Starostniki se izpopolnjujejo v predmetih, ki si jih izberejo. Kljub pestri ponudbi pa ostaja vprašanje, ali prav vnaprej skrbno zastavljeni programi doprinesejo k izostanku kreativnosti pri starostnikih. Starostniki posegajo le po programih, ki so na voljo. Med podatki nisem zasledila nobene informacije, ki bi se nanašala na to, ali nastajajo novi programi tudi na pobudo in željo starostnikov.

3.2.5 Želja po pridobivanju formalne izobrazbe

Iz intervjujev je razvidno, da starostniki nimajo želje po pridobitvi nadaljnje formalne izobrazbe. To podprejo izjave kot: »Ni omejitev, samo želje več ni. Dovolj sem se jaz izobraževal 70 let.« in »Glih takih posebnih želja po izobraževanju nimam, ker sem v pokoju in mi mogoče ni več tolike potrebe.« ter »Pomanjkanje časa.«. Navkljub dejstvu, da večina starostnikov nima pretirane želje po pridobitvi nadaljnje formalne izobrazbe, ne moremo sklepati, da se starostniki ne izobražujejo v drugačnih oblikah. V prid

izobraževanju o najrazličnejših vsebinah pričajo navedbe starostnikov: »Potreba mi je morda izobraževanje po računalniku, ker bi rada dopolnila to znanje s pomočjo nečakinje«.

Spremembe, povezane s starostjo, se pojavljajo na vseh družbenih ravneh, kjer pride na individualni ravni najbolj do izraza vprašanje, ki se nanaša na dohodek. Zaradi daljšanja življenjske dobe se je Center za raziskovanje širših učinkov učenja (Kump in Jelenc Krašovec 2009) spopadal z vprašanjem o tem, kakšne so možnosti vzdrževanja obstoječega osebnega življenjskega stila posameznika ob predpostavki vse daljšega življenja starostnikov. Aktivnost starejših prispeva k blaginji celotne družbe, večjemu dostojanstvu ter manjši socialni izključenosti (Kump in Jelenc Krašovec 2009).

Dokaz, da podaljševanje življenjske dobe lahko predstavlja izziv pri ohranjanju življenjskega stila posameznika, potrdi tudi izjava najstarejše vprašane: »Poslušam poročila, sem rada na tekočem, kaj je s pokojninami, ker to je edini vir za moje življenje«. Njeni interesi glede izobraževanja so vezani na finančni dohodek, od katerega je odvisna.

Starostniki z višjo stopnjo izobrazbe (v povprečju) imajo večji nabor interesov ter so v povprečju vključeni v več formalno organiziranih aktivnosti (npr. Univerza za tretje življenjsko obdobje, koronarni krožki).

3.2.6 Socialno omrežje in izobraževanje

Izobraževanje in udejstvovanje v različnih krožkih in delavnicah širi starostnikov krog socialnih omrežij. To je razvidno iz odgovora na vprašanje, kaj vam pomeni izobrazba: »Druženje s svojimi vrstniki in se izobražujem na tistih predavanjih in s tistimi predmeti, ki me zanimajo«. Prav tako starostniki za vzdrževanje stikov, vzpostavljenih na krožkih, uporabljajo tehnologijo kot je Skype, Facebook ter elektronska pošta: »Recimo preko Skypa sem v stiku s prijatelji, ker se hitro pomenimo, popričamo, drugo mi je pa vse za uživanje, uživam pri opravljanju tega dela«.

Dostop do novih znanj vpliva na avtonomijo posameznikov. Starostniki z višjo izobrazbo so v svojih odgovorih na vprašanje, kaj bi vzeli na samotni otok, odgovorili z »očala, ribiško palico, brivnik« ali »knjige, vžigalnik, očala«. Analiza teh odgovorov nakazuje

razlago, da bi višje izobraženi starostniki na samotni otok vzeli stvari, ki služijo tako uživanju prostega časa (ribiška palica, knjige) kot osnovnemu preživetju (vžigalnik, ribiška palica). Hkrati so to predmeti, s katerimi si je 'glede na okoliščine' lažje zagotoviti osnovno preživetje. Večina starostnikov z nižjo izobrazbo bi s seboj na samotni otok vzela osnovne življenjske potrebščine (hrana, zdravila, obleke). V to niso všteli nobenih orodij za pridobivanje (kot npr. ribiška palica).

Na vprašanje o tem, kaj bi vzeli na samotni otok, je večina odgovorila da »zdravila«. To nakazuje na dejstvo, da je večini starostnikov zdravje (poleg zdravja njihove družine ter povezanosti z njimi »da bi se dobro razumeli«) prioriteta, saj »Zdravje / ... / je predpogoj za aktivno dolgo življenje« (Voljč 2007, 3–7).

3.2.7 Tehnologija

Hojnik Zupanc (1999) v svojem delu na temo samostojnosti človeka v družbeno-prostorskem kontekstu predpostavi, da tehnologija, ki je na voljo starostnikom (poleg tega, da lajša življenje), doda tudi k nesamostojnosti starostnikov. To je razvidno tudi iz intervjujev. Na vprašanje, kaj bi vzeli na samotni otok, so se odgovori glasili: »Mobitel, da bi se pogovarjala s svojo družino, televizor, da bi izvedla vsakdanje stvari in seveda hrano, ki je nujno potrebna vsak dan.« ter »Trenutno mi je interes računalnik, ker rada komuniciram z ljudmi, vodo, da bi pila in senčka, da bi uživala«.

Odvisnost starostnikov od tehnologije povzroča tudi krčenje socialnih mrež. Čas, ki ga starostniki preživijo ob napravah (npr. računalnik), ki omogoča virtualno zabavo, krči socialne mreže. V času, ki ga posameznik preživi ob 'tehnologijah', nima interakcij z ostalimi posamezniki. Dnevno nekateri starostniki porabijo »Najmanj 3 ure, ker mi je užitek določene stvari. / ... / Na internetu, Facebook, uporabljam elektronsko pošto – sprejemam oz. pošiljam.« To je čas, ki bi ga posamezniki lahko namenili druženju med seboj.

Od posameznikov, ki se udeležujejo organiziranih izobraževanj, samo dve (obe sta ženski) uporabljata računalnik (splošna uporaba). Obe pripadnici spadata med mlajše starostnice od vseh vprašanih. Samo ena od vprašanih uporablja tehnologijo (Skype), na način, da je v

prostem času v stiku s starostniki – vrstniki iz krožka. »Klepetajo« vsak dan v popoldanskem času.

Morda je na tem mestu primerno opozoriti na pomen medgeneracijskega prenosa znanja. Ravno starostnica, ki uporablja tehnologijo Skype za komunikacijo s svojimi vrstniki iz krožkov, se je uporabo računalnika naučila kot »samouk« oziroma s pomočjo nečakinje. Njeno pomoč pri izpopolnjevanju znanja pričakuje tudi v prihodnje.

4 SKLEP

V diplomski nalogi sem predstavila vlogo vseživljenjskega učenja za starostnike. Za starejšega posameznika je vseživljenjsko izobraževanje pomembno, ker omogoča bolj kakovostno preživljanje starostnega obdobja. Večja kakovost posameznikovega življenja se na primer kaže (med drugim) v boljšem zdravju. To ima vpliv na potrebne zdravstvene oskrbe starostnikov, ki se z večjo kakovostjo življenja zmanjšujejo. Vse to ugodno vpliva na državno blaginjo ter njeno gospodarstvo. Z besedami Kump in Krašovec (2009, 27) se to glasi, da je pri izobraževanju odraslih vpetost v družbeni kontekst pomembna zato, ker »ohranja obstoječe stanje« (Kump in Krašovec 2009, 27). Potrdila sem svojo prvo hipotezo, kjer predvidevam, da možnost dostopa do novih znanj pri starostnikih vpliva na bogatitev tretjega življenjskega obdobja.

Zaradi vseh teh nastalih demografskih vprašanj je preučevanje vseživljenjskega izobraževanja starejših ter njegove dostopnosti pomembna tema sodobnih družb. Vključenost ali izključenost starejših v izobraževanje vpliva na nižanje/višanje kvalitete življenja. Prav tako potrjujem mojo drugo hipotezo, da dostop do novih znanj vpliva na povečano avtonomijo posameznika, saj je na tem mestu avtonomija lahko pomeni zvečanje kvalitete življenja. »Bolj izobražen človek bolj samostojno oblikuje svoje življenjske odločitve« (Hojnik Zupanc 1999, 86).

Ugotovitve so še sledeče: čeprav lahko veliko diskurzov v družbi najdemo na temo vseživljenjskega učenja, je velik del le-teh namenjen aktivnemu delu prebivalstva. Veliko socialnih politik je usmerjenih v izpopolnjevanje vseživljenjskega prebivalstva zaposlenih.

Analiza literature je tudi pokazala, da kljub naraščajoči domači ter tuji literaturi na temo vseživljenjskega učenja ni zaslediti enotno opredeljenih osnovnih konceptov, ki so pomembni za nadaljnjo raziskovanje teme. To preučevanje vseživljenjskega učenja otežuje. Prav tako je moč opaziti pomanjkanje del, ki preučujejo poglede starostnikov samih na obravnavano temo. Starostniki so po umiku iz trga delovne sile še vedno opisovani kot homogena skupina brez smisla v življenju. Analiza intervjujev pa pokaže ravno nasprotno: starostniki prav tako živijo, imajo želje in voljo po uživanju v življenju.

V Sloveniji je delež starostnikov, ki se vključujejo v izobraževanje majhen. Obstaja veliko dejavnikov, zaradi česar ostajajo starejši odrasli neaktivni ali izključeni iz izobraževanja.

Po nekaterih ugotovitvah kaže, da le 14 % ljudi, starejših od 55 let, uporablja računalnik in internet. Ker smo želeli stanje na tem področju še izboljšati, smo v Mestni občini Ljubljana pristopili k sistematičnemu računalniškemu opismenjevanju starejših prebivalcev. V ta namen smo že pred dvema letoma pričeli s projektom brezplačnih računalniških tečajev za starejše prebivalce MOL ter jim na ta način približali rabo informacijske tehnologije, brez katere danes skorajda ne gre (Mestna občina Ljubljana 2010).

V drugi in tretji hipotezi sem poizkusila dokazati, da soudeležba starostnikov v študijskih krožkih širi krog socialnih mrež, prav tako dostop do izobraževanja povečuje avtonomijo. Starostniki, ki se udeležujejo študijskih krožkov, imajo širši krog socialnih mrež, saj so starostniki, ki se ne udeležujejo organiziranih oblik izobraževanja, omejeni (večinoma) na podporni krog družine. Na tem mestu bi rada opomnila, da hipotezo potrjujem, vendar je več argumentov za to moč najti v literaturi, kakor iz mnenj starostnikov samih. Prav tako omogočen dostop do znanj povečuje avtonomijo, saj npr. s tehničnimi pripomočki starostniki presegajo omejitve (ne)mobilnosti. Vendar dostop do znanj ni omogočen vsem.

»Mnogi starejši želijo ohraniti kontinuiteto svoje identitete s tem, da so na neki način produktivni in želijo delati nekaj koristnega za druge. Občutek biti komu potreben je premosorazmerno povezan z občutkom zadovoljstva z življenjem, z zdravstvenim stanjem in zakonskim stanom« (Hojnik Zupanc 1999, 83–84).

Dostop do znanj je mnogo bolj skoncentriran v mestih. Rada bi opozorila, da slabo ekonomsko stanje slovenskih upokojencev vpliva na dostop do izobraževanja, kar posledično povzroča manjšo aktivnost in motivacijo starejših kakor tudi ožji vstop v socialna omrežja. Na tem mestu bi še opozorila, da bi bilo potrebno vlagati v oblikovanje centrov za izobraževanje tudi izven mestnih centrov. Za nadaljnjo znanje o tematiki, bi bilo zanimivo raziskati, v kakšni meri kraj, v katerem starostniki živijo, vpliva na motivacijo za izobraževanje v pozni starosti. Prav tako bi bilo zanimivo preučiti vlogo družine

starostnika (spodbujajočo ali ovirajočo), ki jo ima pri tem, da se starostnik izobražuje ter z novim znanjem bogati kvaliteto svojega življenja.

5 LITERATURA

1. Arber, Sara, Kate Davidson in Jay Ginn, ur. 2003. *Gender and ageing: Changing Roles and Relationships*. Berkshire: Open University Press, McGraw-Hill Education.
2. Ballanger, J. F. 2006. *Self, senility and Alzheimer's Disease in Modern America: A History*. Baltimore: John's Hopkins University Press.
3. Bear, Mark F., Barry W. Connors in Michael A Paradiso. 2007. *Neuroscience: Exploring the brain*. Baltimore: Williams & Wilkins.
4. Cubr, Maja. 2009. »Za zaprtimi vrati«: Alzheimerjeva bolezen in problem stigme. Diplomsko delo. Koper: Fakulteta za humanistične študije.
5. Cusak, S. A. 1999. Critical Educational Gerontology and the Imperative to Empower. *Education and Aging* (1): 21–37.
6. Dimovski, Vlado in Janja Žnidaršič. 2007. Ekonomski vidiki staranja prebivalstva v Sloveniji; Kako ublažiti posledice s pristopom aktivnega staranja. *Kakovostna starost* (1): 2–14.
7. Dolšak, Janez. 2003. *Starostniki in stanovanje*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
8. Filipović, Maša, Tina Kogovšek in Valentina Hlebec. 2005. Starostniki in njihova vpetost v sosedstva omrežja. *Družbene razprave* (49/50): 205–221.
9. Filipovič Hrast, Maša in Martina Trbanc. 2010. *Predavanja Socialna izključenost in politike vključevanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
10. Graafmans, J., V. Taipale in N. Charness, ur. 1998. *Gerontechnology: A suitable Investment in the future*. The Netherlands: Eindhoven University of Technology, Institute for Gerontechnology. Dostopno prek: Google books.
11. Grigoriev, Michael. 2008. *The Social Implications of Gerontechnology in an Ageing Society*. Carleton: Carleton University, School of Industrial Design. Dostopno prek: http://www.id.carleton.ca/web/student%20papers%20PDF/inclusive%20technology/Grigoriev_Michael_SeminarPaper08.pdf (21. september 2010).
12. Groleger, Urban. 2007. Depresija – kako jo vidimo in na kaj pomislimo. V *Depresija pri nevroloških boleznih*, ur. Bernard Meglič in Anton Mesec, 22–28. Ljubljana: Združenje nevrologov Slovenije pri Slovenskem zdravniškem društvu.
13. Haralambos, Michael in Martin Holborn. 1999. *Sociologija: Teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.

14. Harkin, James in Julia Huber. 2004. *Eternal youths. How the baby boomers are having their time again*. London: DEMOS.
15. Hlebec, Valentina, ur. 2009. *Starejši ljudje v družbi sprememb*. Maribor: Založba Aristej.
16. Hojnik-Zupanc, Ida. 1999. *Samostojnost starega človeka v družbeno-prostorskem kontekstu*. Ljubljana: FDV, Zbirka znanstvena knjižica.
17. Hoyman R, Nancy in Kiyak Asuman. 2008. ***Social gerontology: a multidisciplinary perspective***. Boston: Pearson education. Dostopno prek: Google Books.
18. Hvalič-Touzery, Simona. 2007. Boj proti starostni diskriminaciji v EU. *Kakovostna starost* 10 (2): 55–56.
19. Illeris, K. 2004. *The three dimensions of Learning*. Frederiksberg: Roskilde University Press.
20. Kump, Sonja in Sabina Jelenc Krašovec. 2009. *Vseživljenjsko učenje – izobraževanje starejših odraslih*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno preko: http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/zalozba/ZnanstvenaPorocila/04_09_vsezivljenjskoucenje,izobrazevanjestarejsihodraslih.pdf (21. september 2010).
21. Keating, Norah, ur. 2008. ***Rural ageing: A good place to grow old?*** Bristol: The Policy Press. Dostopno prek: Google Books.
22. Kogoj, Aleš. 2007. Depresija pri demenci. V *Depresija pri nevroloških boleznih*, ur. Bernard Meglič in Anton Mesec, 34–36. Ljubljana: Združenje nevrologov Slovenije pri Slovenskem zdravniškem društvu.
23. Lah, Marko in Branko Ilič. 2007. *Temelji ekonomije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
24. Laslett, P. 1989. *A fresh map of life. The emergence of the Third Age*. London: Weidenfeld and Nicholson.
25. Lenarčič, Blaž. 2005. Informatična družba za vse, tudi za stare ljudi. *Kakovostna starost* 8 (2): 26–38.
26. --- 2010. Nove tehnologije pomagajo starim ljudem pri ohranjanju samostojnosti. *Kakovostna starost*, 11. februar. Dostopno prek: <http://v2.inst-antonatrstenjaka.si/tisk-clanek.asp?ID=618> (18. september. 2010).
27. *Mestna občina Ljubljana*. Dostopno prek <http://www.ljubljana.si/> (25. september. 2010).

28. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Dostopno na <http://www.mddsz.gov.si/> (21. september 2010).
29. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 2006. *Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/strategija_varstva_starejsih_splet_041006.pdf (21. september 2010).
30. --- 2006. *Evropski ministri za delo, socialne zadeve in zdravje o vplivu demografskih sprememb in globalizacije na delovno in poklicno življenje*. Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si/nc/si/splosno/cns/novica/article/12106/4674/?type=98> (21. september 2010).
31. Netuveli, Gopalakrihsnan, Richard D Wiggins, Zoe Hildon, Scott M. Montgomery in David Blane. 2006. Quality of life at older ages: evidence from English longitudinal study of aging (wave 1). *J Epidemiol Community Health* 60: 357–363.
32. Oseba A. 2010. Intervju z avtorico. Ljubljana, 1. september.
33. Oseba B. 2010. Intervju z avtorico. Ljubljana, 2. september.
34. Oseba C. 2010. Intervju z avtorico. Ljubljana, 2. september.
35. Oseba D. 2010. Intervju z avtorico. Koper, 1. september.
36. Oseba E. 2010. Intervju z avtorico. Selo pri Vipavi, 1. september.
37. Oseba F. 2010. Intervju z avtorico. Črnomelj, 3. september.
38. Oseba G. 2010. Intervju z avtorico. Koper, 5 september.
39. Pihlar, Tanja. 2010a. Ko starost postane breme. *Kakovostna starost*, 27. januar. Dostopno prek: <http://v2.inst-antontrstenjaka.si/tisk-clanek.asp?ID=227> (18. september 2010).
40. --- 2010b. Kakovostno bivanje v starosti. *Kakovostna starost*, 12. avgust. Dostopno prek: <http://v2.inst-antontrstenjaka.si/tisk-clanek.asp?ID=840> (18. september 2010).
41. Pirtošek, Zvezdan. 2007. Čustva – organske osnove. V *Depresija pri nevroloških boleznih*, ur. Bernard Meglič in Anton Mesec, 9–14. Ljubljana: Združenje nevrologov Slovenije pri Slovenskem zdravniškem društvu.
42. Statistični urad Republike Slovenije. 2010. *Prebivalstvena piramida*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/Piramida.asp> (21. september 2010).
43. Pop TV. 2009. *24 ur*. Ljubljana, 31. marec.
44. Ramovš, Jože. 2006. Potenciali in potrebe tretje generacije v občini Komenda. *Kakovostna starost* 9 (3): 19–33.

45. Rener, Tanja. 1997. Rastoča manjšina. *Družboslovne razprave* 13 (24/25): 40–48. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr24-25Rener.PDF> (15. september 2010).
46. Brenda Roe, Caryl Beynon, Lucy Pickering in Paul Duffy. 2010. Experiences of drug use and ageing: health, quality of life, relationship and service implications. *Journal of Advanced Nursing* 66 (9): 1968–79.
47. Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.stat.si/> (21. september 2010).
48. *Slovar Slovenskega knjižnega jezika*. 2000. Elektronska izdaja. Inštitut za slovenski jezik Franca Removša, ZRS SAZU.
49. Šimec, J. 2002. *Med medicinsko antropologijo in biomedicino: opazovanje vsakdanje bolnišnične prakse*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
50. Timonen, Virpi. 2008. *Ageing societies: A comparative introduction*. Berkshire: Open University Press, McGraw-Hill.
51. Tulle, Emmanuelle. 2008. *Ageing, the Body and Social Change: Running in Later Life*. New York: Palgrave Macmillan.
52. Ule, Mirjana. 2005. *Socialna psihologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
53. *Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje*. Dostopno prek <http://www.zpiz.si/> (10. september 2010).
54. Voljč, Božidar. Zdravo staranje. 2007. *Kakovostna starost* 10 (2): 2–8.
55. World Health Organization. 2002. *Active aging. A policy framework*. WHO: Geneva.

PRILOGE

PRILOGA A: Intervju 1

Se pravi, vaš spol je ženski. Koliko ste stari?

- 72 let bom letošnjo leto.

Zdaj bi Vas prosila, če mi poveste vašo stopnjo izobrazbe, mogoče tudi staršev če se počutite?

- Jaz sem končala srednjo šolo, sem pa poskusila tudi višjo, vendar nisem dokončala. Moji starši pa so bili čisto navadni ljudje, delavci, to se pravi so imeli osnovno šolo in mogoče kakšen tečaj in to je pa tudi vse.

Koliko otrok vas je bilo v družini in koliko otrok imate Vi?

- Jaz imam samo brata, to se pravi samo dva sva bila v družini. Jaz pa nisem imela otrok.

Živite na vasi ali v mestu?

- Zdaj živim v mestu, drugače sem pa živela na podeželju, iz katerega sem se zaradi potrebe po šolanju preselila v mesto.

Zdaj bi Vas prosila, da mi opišite kako poteka Vaš dan?

- Moj dan kot upokojenka, jaz uživam v tem času, je prav interesanten. Za vsako stvar si vzamem dosti časa, tako, da imam cel dan polno zapolnjen. Zjutraj ko se zbudim, v miru zajtrkujem, popijem kavico, pol se pripravim in grem v mesto pogledat trgovine, vsaj izložbe če ne drugače.

Greste z avtom?

- Z avtom se zapeljem v večje trgovske centre, pol grem domov kosilo skuhat, v miru pojem, pol sem malo na računalniku vmes, pa na televiziji pogledam oddaje, ki me zanimajo.

Aha, koliko časa preživite na računalniku?

- Najmanj 3 ure, ker mi je užitek določene stvari. Kaj na internetu? Na internetu, facebook uporabljam, elektronsko pošto sprejemam oz. pošiljam.

Preko teh programov, ali je to za zabavo ali ste pa v stiku z družino?

- Recimo preko Skype-a sem v stiku s prijatelji, ker se hitro pomenimo, popričamo, drugo mi je pa vse za uživanje, uživam pri opravljanju tega dela.

Kje pa ste se izobrazila o teh tehnologijah?

- Samouk, čisti samouk, ker sem tudi začela v službi z računalnikom, ker sem ga začela uporabljati namesto pisalnega stroja, pol sem se pa dopolnjevala, nadgrajujem svoje znanje.

Mogoče bi Vas še to vprašala, katere tehnologije uporabljate ki so namenjene starostnikom, ne vem telefon, mogoče?

- Ja, telefon tako stacionarni kot mobilni telefon uporabljam, ne vem če je DVD ena tehnologij, ki se uporablja, drugače.

Sem Vas prekinila o poteku vašega dneva, bi Vas prosila, da kar nadaljujete.

- Kaj delam še znotraj. So dnevi, ko je treba nekaj za gospodinjstvo narediti, imam veselje z rožami delat. Ker imam atrij, imam veselje po delu v atriju, košenje trave, pometanje teras itd. V glavnem, vsak dan si dam neko zadolžitev in je teden zelo hitro mimo.

Verjamem. Najlepša hvala bova šle naprej. Se izobražujete in kaj za Vas pomeni izobraževanje?

- Tako je, določene nove stvari, preko tretje univerze sem se odločila in sem začela sicer sem se odločila samo za en predmet, španščino, ker me dežele, kjer špansko govorijo zelo privlačijo.

Kako bi pa opredelila izobraževanje?

- Kaj mislite izobraževanje. Meni je osebno zelo všeč, mi razširja obzorja, meni je to všeč, pravijo sive celice vedno treba spodbujati, da ne umrejo.

Res je. Zdaj me zanima, kaj Vas zanima, Vaši strasti, radovednosti, tukaj je izobraževanje v širšem smislu, ne le formalno izobraževanje?

- Mene zanima tudi izobraževanje, jaz zelo rada potujem, in mene zanima izobraževanje glede na potovanja, saj spoznavam druge kulture in vsakič grem v kraje kjer je drugačna kultura življenja, ljudi, različnost ljudi, način oblačenja, vera itd.

Če ne bi imeli omejitev kakršnihkoli, zdravje na primer, kaj bi počeli?

- Če ne bi imela omejitev, prvo kot prvo maksimalno bi potovala, to mi je užitek, na potovanja, potovanja in potovanja.

Kam pa?

- O, je še dosti mest kjer nisem bila. Skandinavske dežele, daljno Rusijo, Sibirija, samo to ne za malo časa, za dlje časa, za daljše obdobje. Drugo ne vem, kaj bi si želela (smeh obe).

Super, da nimate takšnih omejitev. Kakšne plane imate za prihodnost?

- Moja želja, je, ki se mi upam, bo izpolnila je, da se bom preselila na primorsko, tako da bom poskušala v doglednem roku zamenjat stanovanje iz Ljubljane za primorsko. Osebno meni je všeč Izola, druga stvar je, da imam rada morje, sem ljubitelj sonca.

Super in že kaj razmišljate kdaj?

- Plan je, moj srednjeročni plan je 5 let.

A super, srečno! Katere pa so glavne omejitve, da se ne izobražujete, mislim v tem širšem pomenu?

- Glih takih posebnih želja po izobraževanju nimam, ker sem v pokoju in mi mogoče ni več tolike potrebe, potreba mi je morda izobraževanje po računalniku, ker bi rada dopolnila to znanje s pomočjo nečakinje, druga stvar je pa, da bi se izobraževala v nekem drugem predmetu, kot je na primer zgodovina ali katerikoli drugi predmet - pa mi ni toliko, da bi študirala.

Prosim, naštejte mi še nekaj opravil, ki ste si jih želeli narediti, pa niste imeli časa ali možnosti za to?

- Da bi lahko bila na morju tri mesece in uživala sončno svetlobo in morje. Mogoče da bi šla živeti eno dva mesca na nem potovanju v eno državo, kot je npr. Avstralija ali pa Nova Zelandija, kjer sem bila le kratko obdobje, bi rada bila dva-tri mesece. Kakšna želja bi imela še, ne vem, ne morem.

Če bi šli na samotni otok, naštejte tri stvari, ki bi jih vzeli s sabo?

- Trenutno mi je interes računalnik, ker rada komuniciram z ljudmi, vodo da bi pila in senčka, da bi uživala.

Najlepša hvala!

- Prosim

PRILOGA B: Intervju 2

Najprej bi vas vprašala za starost?

- 76 let.

Zdaj bi vas prosila, če mi poveste vašo stopnjo izobrazbe, mogoče tudi staršev?

- Stopnja izobrazba staršev je bila osnovna šola takrat pod Avstrijo, moja je poklicna.

Koliko otrok vas je bilo v družini in koliko otrok imate vi?

- V naši družini se je rodilo 8 otrok, sama sem pa imela 2 otroka.

Živite na vasi ali v mestu?

- Živim na vasi, na zelo lepo urejeni vasi, kjer je malo razlike od mesta.

Zdaj bi vas prosila, da mi opišite kako poteka vaš dan?

- Moj tipičen dan poteka takole od kar sem v penziji, živim na vasi, kot sem vam prvič povedala, dan mi poteka delovno, zelo delovno, ker vidim, da se samo tako drži energijo.

In, kdaj vstajate in kaj počnete potem?

- Vstajamo ob 6:30, potem se vsak odpravi k svojemu delu, večkrat pospravljam, delam zunaj, na vrtu kosim, razna dela delam, pobiram sadje, vlagam sadje, tako da dan se mi začne ob 6:30 in se mi tudi konča ob 7.

Kaj pa delate v popoldanskem času, gledate televizijo, berete?

- V popoldanskem času imamo 1 uro počitka, takrat berem, rešujem križanke, zelo rada pogledam časopise, televizijo gledam bolj malo po dnevu, drugače čitam, rešujem križanke in take stvari.

Kakšne so pa vaše strasti, radovednosti, kuhate marmelado, gledate dokumentarce, radi potujete?

- Prav, da rada delam, rada kuham, rada vlagam. Rada delam kakšne nove recepte, zelo rada pečem dobre stvari.

Kaj se izobražujete? Tukaj je izobraževanje v širšem smislu, ne le formalno izobraževanje in kaj za vas pomeni izobrazba?

- Zame pomen izobrazbe je zelo širok. Izobrazba je tudi to, da če dobim obisk da razmenjamo mnenja eden drugemu, da si povemo, kaj smo delali, kje smo bili, kaj smo slišali, nekaj se tudi naučiš od mlajših ljudi. Izobrazba mi pomeni v širšem pomen, to da vidim novega.

Če ne bi imeli omejitev kakršnihkoli, zdravje, čas, vnuki, prevoz, kaj bi počeli?

- Mogoče bi malo več potovala, rada bi šla na morje, ker imam rada vodo, mogoče bi si privoščila gledališče če bi ga imela blizu in take stvari.

Kakšne plane imate za prihodnost? Kaj si še želite?

- Predvsem zdravja, dokončat še kakšno stvar, ki jo imam okoli hiše, želim si, da bi mi bili vnuki zdravi, zdaj so tik pred diplomo vsi.

Katere pa so glavne omejitve, recimo tri, da ne živite tako kot si želite, a je to čas, prevoz, da ni dostopno?

- Mogoče je to prevoz, drugače, čas če bi si kaj močno želela, bi si ga našla. Mogoče kar ne živim v mestu sem malo prikrajšana s prevozom, drugače, če si časa ne vzameš, časa ni., če si ga vzameš, ga najdeš.

Torej sklepam , da ne vozite avta?

- Ne.

Tehnologija, ki jo uporabljate, če bi mi jo lahko naštel, s čimer si olajšate starost?

- S čim si olajšam življenje. Imam vse gospodinjske aparate, če to mislite, za čiščenje, pomivanje in s čim si še olajšam. Mogoče z malo rekreacije, kakšne telovadbe in tako.

Mogoče ste bila operirana na kolku, se poslužujete kakšnih alarmov ali pa nege na domu, ali tega niste potrebovala?

- Nisem potrebovala, operirana nisem bila, z možem sva vitalna, vse sama delam, sem zelo vesela da ne rabim nobene pomoči, tuje pomoči.

Če bi šli na samotni otok, naštejte tri stvari, ki bi jih vzela s sabo?

- Oh, kakšne dobre knjige, kakšno garderobo, da bi ne me zeblo, kakšna zdravila, kakšna dobra maža, da me ne bi sonce preveč vžgalo.

Najlepša hvala!

PRILOGA C: Intervju 3

Mi lahko poveste vaš spol in vašo starost?

- Sem ženska, 17.3. 1929

Kakšno stopnjo izobrazbe imate, mogoče tudi vaših staršev?

- Osem razredov osnovne šole, potem sem se začela za kino operaterko, sem šivala, bila sem tudi za blagajničarka.

Koliko je bilo otrok v družini?

- Osem.

Koliko otrok imate?

- Dva.

Živite na vasi ali v mestu?

- Mesto.

Kako poteka vas dan?

- Moj dan potka z jutranjo telovadbo, grem v trgovino po nabavo za kosilo, kosilo skuham, na vrtu delam, pol grem na sprehod.

Odlično, Kaj vas zanima, kaj bi rada še izvedla, v čem bi se izobrazili, kakšni so vaši interesi?

- Želje nimam da bi se izobraževala, sem prestara, mam pa želje, da je moja družina srečna in zdrava.

Se izobražujete, kaj to za vas pomeni (tv, časopisi, knjige, krožki, univerza, delavnice, potovanja...)?

- Izobraževanje v teh letih mi nič ne pomeni, ker sem prestara, rada pa kaj novega zvem, rada kuham, pečem, z ženskami se pomenim.

Katera tehnologija vam najbolj pomaga?

- Telefon, da se zmenim s svojimi, s svojimi vnukinjami, televizija in dnevni časopisi.

Ste si želela kaj drugega zvedeti, početi?

- Po pravici povedano, nisem imela nekih posebnih želja, želela sem si pa, da ostarim v krogu najbližjih, da se izobražujem, pa nisem imela možnosti.

Kaj je največja (prve 3 morda) omejitev, da se ne izobražujete?

- Družina, gradnja hiše, življenje, ki je pač bilo, in življenje, ki je zahtevalo svoje, da bi delala gospodinjska dela, ker sem bila sama.

Prosim, če naštejete nekaj opravil/ stvari, ki ste si jih že dolgo želeli, a niste imeli časa ali možnosti jih početi? Sem štejejo tudi kakšna manjša opravila.

- Ne bi imela. V glavnem, se mi je vse izpolnilo, glavna želja mi je bila, da so moji vnuki zdravi.

Če bi odšli na samotni otok, katere so 3 stvari, ki bi jih vzeli s seboj?

- Mobitel, da bi se pogovarjala s svojo družino, televizor, da bi izvedla vsakdanje stvari in seveda hrano, ki je nujno potreba vsak dan.

PRILOGA Č: Intervju 4

Spol in starost?

- ženska, vdova, 81 let.

Stopnja izobrazbe?

- Srednja

Koliko otrok v družini?

- 5

Koliko otrok imate vi?

- 2

Kako poteka vaš dan?

- Vstanem ob 7, potem se umijem, oblečem, pripravim zajtrk in ob časopisu jem. Potem je odvisno kaj je potreba, na primer, danes delam rezance (smeh).

Kaj vas zanima, interesi, radovednosti, strasti?

- Ko preberem časopis, rada poslušam tudi poročila, gledam dnevnik na televiziji, če ne zaspim, tudi odmeve, rada preberem kako knjigo, imam tudi vrt in rada gledam kako raste, letos je bilo bolj slabo.

Se izobražujete, kaj to za vas pomeni?

- Rada rešujem križanke, potem ko poslušam poročila, sem rada na tekoče kaj je s pokojninami, ker to je edini vir za moje življenje.

Če ne bi imeli omejitev, kaj bo ste počeli?

- Kakor nekoč bi veliko štrikala, ker to delam rada, ampak sedaj me omejujejo roke. Šla bi pa tudi na izlet, na Skandinavijo.

Kakšne plane imate za prihodnost in želje glede izobraževanja?

- Vesela sem če lahko razveselim svojo družino z domačimi rezanci, rada bi jih še naprej delala, vesela bi pa bila, če bi lahko bila še naprej neodvisna, kar sem zelo rada.

Kaj je največja omejitev, da se ne izobražujete?

-Roke, finance, največ pa starost.

Naštejte nekaj stvari, opravil, ki ste si jih že dolgo želeli, a niste imeli časa možnosti?

- Ko sem rasla daleč in med vojno nisem mogla po želji študirat. Rada bi študirala matematiko. Sedaj pa bi rada potovala in ni finančnih možnosti.

Če bi šli na samotni otok, katere so tri stvari, ki bi jih vzeli s seboj?

- Hrano, obleko in moja dva dobra, ljuba otroka.

Hvala za sodelovanje!

PRILOGA D: Intervju 5

Spol in starost?

-Ženski, starost 75 let.

Stopnja izobrazbe?

- Višješolska izobrazba.

Koliko otrok v družini?

- Dve sestri, skupaj tri z mano.

Koliko otrok imate?

- Dva otroka, sina in hči.

Kako poteka vaš dan?

- Po zajtrku se odpravim v mesto, kjer naredim vse nujne opravke, ob enem tudi nabave, ob popoldanskem času navadno se srečam s sestro in prijateljico. Kasneje v popoldanskih urah, vsaj enkrat tedensko se srečamo na univerzi za pozno življenjsko obdobje, kjer sem do pred kratkim poslušala angleščino in italijanščino, letos bom pa poslušala samo zemljepis.

Kaj Vas zanima, interesi, radovednosti, strasti?

- Zanimajo me razna potovanja, in sicer severni del Evrope, kjer nisem bila: Švedska, Norveška, Finska, morda del Rusije. To planiram za prihodnost.

Se izobražujete, kaj to za vas pomeni?

- To mi pomeni osebno zadovoljstvo, druženje s svojimi vrstniki in še izobražujem na tistih predavanjih in s tistimi predmeti, ki me zanimajo.

Če ne bi imeli omejitev, kaj bi počeli?

- Torej, bi rada potovala, recimo s temi ladjami, ki plujejo in so zadnja leta, v zadnji sezoni so precej ugodne, morda celo Ameriko in Skandinavija, Finska, Rusija.

Kakšne plane imate za prihodnost in želje glede izobraževanja?

- Še nadalje se nameravam udeleževati teh raznih predavanj na univerzi za pozno življenjsko obdobje in pa seveda, da bi rada potovala- Upam, da bi mi zdravje tudi služilo.

Naštejte nekaj stvari, opravil, ki ste si jih že dolgo želeli, a niste imeli časa, možnosti?

- Predvsem sem si želela potovanja in obiske kulturnih hramov, opere, gledališče, mogoče kakšen koncert v filharmoniji in tako.

Če bi šli na samotni otok, katere so tri stvari, ki bi jih vzeli s seboj?

- Najprej bi vzela nekoga, ki bi družbo delal, soproga, moža, potem bi vzela najnujnejše stvari, se pravi zdravila, obleko, nekaj obleke in pa hrane, ker na samotnem otoku ne bi vsega tega našla.

Hvala za sodelovanje!

- Prosim.

PRILOGA E: Intervju 6

Spol: Ženski

- Starost: 72

Stopnja izobrazbe?

- univerzitetna

Koliko je bilo otrok v vaši družini:

- 4

Koliko otrok imate:

- 2

Živite na vasi ali v mestu?

- mesto

Kako poteka vas dan?

- Dopoldan: gospodinjska opravila. Popoldan: vrtnarjenje, sprehodi in krožki z koronarnih društvom. Zvečer: branje in računalništvo.

Kaj vas zanima, interesi, strasti, radovednosti?

- dnevna politika, ročna dela, računalništvo, fotografija, igranje harmonike, sudoku in križanke.

Se izobražujete, kaj to za vas pomeni (tv, časopisi, knjige, krožki, 3 univerza, delavnice, potovanja...)?

- knjige, televizija-poročila, delavnice koronarnega društva.

Če ne bi imeli omejitev (finančnih, čas, vnuki, zdravje, prevoz, ...), kaj bi počeli?

- potovala

Kakšne plane imate za prihodnost, želje (glede izobraževanja oz. nadgrajevanja vašega znanja, primer novi recepti..)

- izpopolnitev računalniškega znanja

Katera je vaša največja omejitev, da se ne izobražujete?

- pomanjkanje časa

Prosim, če naštejete nekaj opravil/ stvari, ki ste si jih že dolgo želeli, a niste imeli časa ali možnosti?

- Potovati

Če bi odšli na samotni otok, katere so 3 stvari, ki bi jih vzeli s seboj?

- knjige, vžigalnik, očala.

PRILOGA F: Intervju 7

Spol

- moški

Starost

- 78

Stopnja izobrazbe?

- univerzitetna

Koliko je bilo otrok v vaši družini?

- 3

Koliko otrok imate?

-2

Živite na vasi ali v mestu?

- mesto

Kako poteka vas dan?

- Dopoldan: telovadba in nakupovanje. Popoldan: vrtnarjenje, sprehodi in krožki pri koronarnem društvu Koper. Zvečer: branje, televizija, križanke

Kaj vas zanima, interesi, strasti, radovednosti?

- Križanke, šport, loterija.

Se izobražujete, kaj to za vas pomeni (tv, časopisi, knjige, krožki, 3 univerza, delavnice, potovanja...)?

- Časopisi, televizija.

Če ne bi imeli omejitev (finančnih, čas, vnuki, zdravje, prevoz...)- kaj bi počeli?

- potoval

Kakšne plane imate za prihodnost, želje (glede izobraževanja oz. nadgrajevanja vašega znanja, primer novi recepti..)?

- nimam

Katera je vaša največja omejitev, da se ne izobražujete?

- ni omejitev, samo želje več ni. Dovolj sem se jaz izobraževal 70 let.

Prosim, če naštejete nekaj opravil/ stvari, ki ste si jih že dolgo želeli, a niste imeli časa ali možnosti

- pohod na Triglav

Če bi odšli na samotni otok, katere so 3 stvari, ki bi jih vzeli s seboj?

- Očala, ribiško palico, brivnik